

MATEMATIKAI KOMPETENCIATERÜLET „B”

Magyar nyelv

9. évfolyam

TANÁRI ÚTMUTATÓ

KÉSZÍTETTÉK: Valuska Lajos – Gálosné Szűcs Emília

A kiadvány az Educatio Kht.
Kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterve alapján készült.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a sulinova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata. A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

Fejlesztési programvezető: Pálfalvi Józsefné dr.

Szakmai tanácsadók: Fábíán Mária, dr. Molnár Éva, dr. Vidákovich Tibor

Szakmai lektorok: dr. Berkéné dr. Sajti Ilona, dr. Molnár Edit Katalin

Grafika: V. Molnár Júlia

Felelős szerkesztő: Teszár Edit

©

Szerzők:

Gálosné Szűcs Emília

Valuska Lajos

Educatio Kht. 2008.

TARTALOM

A matematikai kompetencia fejlesztése más tantárgyak keretei között.....	5
Útmutató	12
1. MODUL: A kommunikáció	13
2. MODUL: A szó szerkezet.....	29
3. MODUL: A szófajok.....	45
4. MODUL: A mondat	63
5. MODUL: A szöveg	81

A MATEMATIKAI KOMPETENCIA FEJLESZTÉSE MÁS TANTÁRGYAK KERETEI KÖZÖTT

A matematikai kompetencia más tantárgyak keretei közötti fejlesztésének koncepcióját egyrészt a matematikai kompetenciaterület általános fejlesztési (szakmai) koncepciója (Vidákovich, 2005) alapján, másrészt az érintett készségek és képességek fejlődésére és fejleszthetőségére vonatkozó szakirodalmi források, kutatási előzmények (elsősorban Csapó, 2003) figyelembevételével kell kialakítanunk.

Ez azt jelenti, hogy a más tantárgyak keretei közötti fejlesztés során is kiemelten kell kezelnünk az általános fejlesztési koncepcióban meghatározott kompetenciakomponensek fejlesztését (1. számolás, számolás; 2. mennyiségi és valószínűségi következtetés; 3. becslés, mérés, mértékegységváltás; 4. szövegesfeladat- és problémamegoldás; 5. rendszerezés, kombinatívitas; 6. deduktív és induktív következtetés). A koncepció alapján adott a fejlesztés alapvető stratégiája is (tartalmaz direkt fejlesztés), mely a más tantárgyak keretei közötti fejlesztésnek egyébként is szinte az egyedül szóba jöhető formája. Ugyancsak az általános koncepció része, hogy a kritikus készségek, képességek esetében kritériumorientált fejlesztést célszerű alkalmazni.

A tervezés során a legfontosabb tennivaló a más tantárgyak keretei közötti fejlesztés stratégiájának, módszereinek további pontosítása, majd ennek alapján a kialakított stratégia szerint várhatóan valóban fejleszthető matematikai kompetenciakomponensek, készségek és képességek rendszerének összeállítása, illetve az ezek hatékony fejlesztésére alkalmas iskoláztatási szakaszok kijelölése. Ezt követően természetesen megoldandó egyrészt a készségek és képességek eredményes fejlesztését legjobban segítő tantárgyak és tantárgyi tartalmak kiválasztása, másrészt a matematikai kompetencia fontos részét képező motivációs tényezők fejlesztésének kidolgozása is.

1. A MÁS TANTÁRGYAK KERETEI KÖZÖTT TÖRTÉNŐ FEJLESZTÉS STRATÉGIÁJA ÉS MÓDSZEREI

A matematikai kompetencia fejlesztésének általános koncepciója szerint a fejlesztés javasolt alapstratégiája a tartalmaz direkt fejlesztés. Ennek a fejlesztési stratégiának a lényege, hogy a készségeket és képességeket a tanítási órákon, az egyébként is feldolgozandó tantárgyi tartalmak felhasználásával, azok kismértékű átalakításával fejlesztjük (Csapó, 2003; Nagy, 2000). Nyilvánvaló, hogy a más tantárgyak keretei közötti fejlesztés esetében ennek a stratégiának az alkalmazása a legcélszerűbb.

A korábbi kutatások eredményei alapján azonban az is ismert, hogy a tartalmaz direkt fejlesztéssel csak abban az esetben gyorsítható meg a készségek, képességek fejlődése, ha a fejlesztést megfelelő gyakorisággal, következetesen, és természetesen a megfelelő iskoláztatási szakaszban végezzük. Jelentős fejlesztő hatás csak attól a programtól remélhető, amelyben a fejlesztés hosszabb időszakon át, lehetőleg hetente többször sorra kerül. A hatás valószínűségét növeli, ha ugyanazoknak a készségeknek, képességeknek a fejlesztése egyszerre több tantárgyban, párhuzamosan folyik.

A matematikai kompetencia fejlesztésre kiválasztott komponensei, készségei és képességei között számos alapvető fontosságú, ún. kritikus készség és képesség van, melyek esetében a kritériumorientált fejlesztés látszik célszerűnek. A kritériumorientált fejlesztés alapelve az, hogy meghatározzuk a készség, képesség elérendő, optimális szintjét, és a fejlesztést minden tanuló esetében addig folytatjuk, amíg ezt a szintet el nem éri vagy legalábbis eléggé meg nem közelíti (Csapó, 2003; Nagy, 2000).

A kritériumorientált fejlesztés előfeltétele, hogy ismertek legyenek a fejlesztendő készség, képesség fejlődési folyamatait, illetve a fejlettségi szintek, és ezek közül is elsősorban az optimális fejlettség szintje. Ezeken kívül természetesen szükség van kritériumorientált mérőeszközökre is, amelyekkel a készség, képesség fejlődése nyomon követhető, és a fejlesztés aktuális feladatai meghatározhatók. A matematikai kompetencia kiemelt komponensei esetében ezek a feltételek csak részben adóttak, néhány komponens fejlődésének feltérképezése, illetve a megfelelő mérőeszközök kifejlesztése további kutatásokat igényelne.

Mindezekből következik, hogy a matematikai kompetencia más tantárgyakban való fejlesztésére elsősorban olyan kompetenciakomponenseket kell kiválasztanunk, amelyek fejlesztése hosszabb időn, lehetőleg egész tanéven keresztül, több tantárgyban is folytatható. A fejlesztési program kidolgozása során figyelembe kell vennünk azt is, hogy mely készségekre, képességekre vannak már a kritériumorientált fejlesztést segítő eszközök.

Végül a fejlesztés számára legkedvezőbb iskoláztatási szakaszok meghatározása is fontos szempont, hiszen az egyes készségek, képességek fejleszthetőségi esélyei nem minden iskoláztatási periódusban azonosak, ezért a fejlesztési programot életkorfüggően kell kialakítani. A legtöbb készség, képesség esetében a fejlesztési feladatok zömét egy-két iskoláztatási szakaszban kell megoldani, ez azonban nem jelenti azt, hogy az adott szakasz(ok) végére minden tanuló eléri a kívánatos fejlettségi szintet, és az is előfordulhat, hogy jó néhány tanuló már a szakasz(ok) lezárása előtt megfelelő szintet ér el. Ezért minden iskoláztatási szakaszban gondolnunk kell az átlagosnál lényegesen lassabban és lényegesen gyorsabban fejlődők fejlesztési igényeire is.

2. A FEJLESZTÉSRE JAVASOLT KOMPETENCIAKOMPONENSEK ISKOLÁZTATÁSI SZAKASZOK ÉS KÉPESSÉGCSOPORTOK SZERINT

Az 1. táblázatban a matematikai kompetencia más tantárgyakban való fejlesztésre javasolt készségeit és képességeit abból a szempontból tekintjük át, hogy az általános fejlesztési koncepcióban is szereplő iskoláztatási szakaszokban (1–4., 5–8., 9–12. évfolyam) mely készségek, képességek fejlesztése tűnik a legcélszerűbbnek, illetve oldható meg a fent részletezett feltételek (megfelelő gyakoriságú, következetes fejlesztés, lehetőleg több tantárgyban párhuzamosan) mellett. A táblázat azt is mutatja, hogy az egyes kompetenciakomponensek esetében mely iskoláztatási szakaszokban kell az átlagosnál lényegesen gyorsabban (G), az átlagosnak megfelelően (Á), illetve az átlagosnál lényegesen lassabban (L) fejlődők fejlesztésére gondolnunk.

A táblázat tartalma természetesen csak javaslat, melyet matematikai tanterv- és tananyagfejlesztő, illetve szakmódszertani szakértők bevonásával lehet véglegesíteni.

1. táblázat: A matematikai kompetencia más tantárgyak keretei közötti fejlesztésre javasolt komponensei iskoláztatási szakaszok és képességcsoportok szerint

Kompetenciakomponens	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
Számlálás	Á, L	L	–
Számolás	Á, L	L	–
Mennyiségi következtetés	Á, L	L	–
Valószínűségi következtetés	G	G, Á	G, Á, L
Becslés, mérés	Á, L	L	–
Mértékegységváltás	Á, L	L	–
Szövegesfeladat-megoldás	Á, L	L	–
Problémamegoldás	G	G, Á	G, Á, L
Rendszerezés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Kombinativitás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Deduktív következtetés	G, Á	G, Á, L	G, Á, L
Induktív következtetés	G, Á	G, Á, L	G, Á, L

A táblázat tükrözi, hogy a matematikai kompetencia fejlesztésére készülő programokban kiemelten kezelendő komponensek egy része, mint például a számlálás, számolás, a mennyiségi következtetés, a becslés, mérés, mértékegységváltás, a szövegesfeladat-megoldás erősen matematika-specifikusak. Ezeknek a készségeknek, képességeknek a fejlesztése a matematikatanítás hagyományos alapfeladatai közé tartozik, és bár alkalmazásuk esetenként más tantárgyakban is szükséges, ezeknek a feladatoknak a más tartalmakkal való megjelenítése is egyértelműen a matematikát idézi a pedagógusok és a tanulók számára egyaránt.

Nem véletlen, hogy ha ezekkel a készségekkel, képességekkel bármilyen probléma van, a más tantárgyat tanító szaktanár azonnal a matematikát, illetve a matematika szakos kollégát emlegeti, akinek ezt „meg kellett volna tanítania”. Ezért ezeknek a készségeknek, képességeknek a más tantárgyakban való fejlesztése – bármennyire is szükséges lenne – csak viszonylag szűk keretek között mozoghat, és főleg az első iskoláztatási szakaszban lehet hatásos. Ezt követően esetleg a lényegesen lassabban haladók számára adhatók a felzárkóztatást segítő, fejlesztő feladatok.

Néhány más kompetenciakomponens, mint például a valószínűségi következtetés vagy a problémamegoldás alkalmazása ugyan szintén a matematikai gondolkodásban a legjellemzőbb, de ezek egyúttal a gondolkodás olyan alapelemei, amelyek minden tantárgyban jelentősen gazdagíthatják a tananyagfeldolgozás módszereit, ezért fejlesztésük a más tárgyakat tanító szaktanárok számára is szívesen vállalt feladat lehet. Mindkét terület jellemzője, hogy az alkalmazás és így a fejlesztés lehetőségei is a második és a harmadik iskoláztatási periódusban egyre bővülnek, a lényegesen gyorsabban haladók mellett az átlagos fejlődésű, majd a lényegesen lassabban haladó tanulóknak is adhatunk ilyen jellegű feladatokat.

Végül a kiemelten kezelendő komponensek harmadik csoportja, a rendszerezés, kombinativitás, valamint a deduktív és induktív következtetés olyan általános készségeket, képességeket tartalmaz, amelyek nemcsak a különböző tantárgyakban, hanem a mindennapi élet számos területén is gyakran szükségesek, fejlettségük az intellektus fontos jellemzője. Ezért ezeknek a komponenseknek a fejlesztése szinte minden tantárgyban lehetséges, jóllehet a fejlesztő feladatok beillesztésének, illetve a fejlesztés hatékonyságának az esélyei az egyes tantárgyakban nem azonosak (Csapó, 2003).

A számos, jól dokumentált kísérleti előzmény és eredmény azonban lehetővé teszi, hogy ezeknek a készségeknek, képességeknek a fejlesztésére viszonylag könnyebben dolgozzunk ki fejlesztő feladatsorokat. A négy komponens fontossága és a fejlesztés kísérleti megalapozottsága alapján a más tantárgyak keretei közötti fejlesztésre elsősorban a rendszerezés, kombinativitás, deduktív és induktív következtetés készségeit, képességeit javasoljuk, ezért ezeket a következő pontban részletesebben is bemutatjuk.

3. A RENDSZERZŐ ÉS KOMBINATÍV KÉPESSÉG, A DEDUKTÍV ÉS INDUKTÍV GONDOLKODÁS FEJLESZTENDŐ RÉSZKÉPESSÉGEI

Mint arra már utaltunk, a rendszerezés, kombinativitás, illetve a deduktív és induktív gondolkodás fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatban számos magyar nyelvű publikáció ismert. A következőkben a négy képességcsoport rövid bemutatása során ezekre támaszkodunk, de a sokféle rész-képesség, rész-képesség részletes leírása nem lehet a koncepció feladata, ez megtalálható az idézett publikációkban.

A négy kompetenciakomponens fejlesztésre javasolt összetevőit a 2. táblázat foglalja össze. A táblázatban a komponenseket a képességkutatás és -fejlesztés hazai szakirodalmában szokásos terminológiát követve a *rendszerező képesség*, *kombinatív képesség*, *deduktív gondolkodás*, *induktív gondolkodás* címszavak alatt soroltuk fel. Az előző táblázathoz hasonlóan feltüntettük azt is, hogy az egyes készségek, képességek fejlesztését mely iskoláztatási szakaszokban, illetve milyen képességű tanulók számára javasoljuk (G: az átlagosnál lényegesen gyorsabban haladók, Á: átlagos ütemben haladók, L: az átlagosnál lényegesen lassabban haladók). Az utóbbi szempontokból mind a négy képességterületen belül sokféle változat előfordul, a fejlesztés hangsúlyai tehát nemcsak iskoláztatási szakaszonként, hanem a tanulók képességszintje, fejlődési üteme szerint is eltérhetnek.

A táblázat tartalma itt is csak javaslat, melyet matematikai és szak módszertani szakértők bevonásával szükséges megvitatni, illetve lehet véglegesíteni.

2. táblázat: A rendszerező és kombinatív képesség, valamint a deduktív és induktív gondolkodás fejlesztendő komponensei iskoláztatási szakaszok és képességszintek szerint

Kompetenciakomponens	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
Rendszerező képesség			
Halmazképzés, -besorolás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Definiálás	G	G, Á	G, Á, L
Felosztás	G, Á, L	Á, L	L
Sorképzés, sorképző osztályozás	G, Á, L	Á, L	L
Hierarchikus osztályozás	G	G, Á	G, Á, L
Kombinatív képesség			
Permutálás	Á, L	L	–
Variálás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Kombinálás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Összes részhalmaz képzése	G	G, Á	G, Á, L
Descartes-szorzat képzése	G, Á	G, Á, L	Á, L
Deduktív gondolkodás			
Kapcsolás	Á, L	L	–
Választás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Feltételképzés	–	G, Á	G, Á, L
Előrelépő következtetés	Á, L	L	–
Visszalépő következtetés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Választó következtetés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Lánckövetkeztetés	G, Á	G, Á, L	Á, L
Kvantorok	–	G, Á	G, Á, L
Induktív gondolkodás			
Kizárás	G, Á	G, Á, L	Á, L
Átkódolás	G	G, Á	G, Á, L
Analógiák képzése	G, Á	G, Á, L	Á, L
Sorozatok képzése	G	G, Á	G, Á, L

A rendszerező képesség (Nagy, 2003) matematikai alapját a halmazokkal és relációkkal kapcsolatos műveletek képezik, a képesség fejlesztése azonban természetesen nem ezeknek a műveleteknek a megtanítását és gyakoroltatását jelenti, hanem az ezekre épülő gondolkodási sémák különböző tartalmakon való alkalmazását. A táblázatban látható részképességek közül a halmazképzés, besorolás, illetve a definiálás legjobban a fogalomkialakítással kapcsolatban működtethető, például dolgok közös tulajdonságai alapján halmazok alkotását, megnevezését vagy dolgoknak adott halmazokba való besorolását, illetve fogalmak adott tulajdonságok felhasználásával történő pontos meghatározását kérhetjük. A sorképzés és a hierarchikus osztályozás a dolgok közötti viszonyok alapján történő rendezésre épül, a sorképzés egydimenziós rendezést (idősor, mennyiségi sor, tartalmazási sor), a hierarchikus osztályozás pedig elágazó struktúrájú rendezést igényel.

A kombinatív képesség (Csapó, 2003; Nagy, 2004) matematikai hátterében a kombinatorikai műveletek állnak, de a képességfejlesztés itt sem ezeknek a tudatosítását, gyakorlását jelenti, hanem a megfelelő gondolkodási műveletek, halmazképzési algoritmusok konkrét tartalmakon való alkalmazását. A felsorolt részképességek közül a permutálás adott halmaz elemeinek sorba rendezését, a variálás adott halmazból meghatározott elemszámú rendezett részhalmazok kiválasztását, a kombinálás pedig adott halmazból meghatározott elemszámú, de nem rendezett részhalmazok kiválasztását jelenti. Az összes részhalmaz képzése hasonló a kombináláshoz, de az összes lehetséges elemszámú részhalmazt ki kell választani, a Descartes-szorzat képzése során pedig két halmaz elemeiből kell rendezett elem párokat kialakítani.

A deduktív gondolkodás (Vidákovich, 2002; 2004) matematikai alapja a klasszikus logika, de a fejlesztés során itt sem logikatanításról van szó. A felsorolt részképessegek három csoportot képeznek. Az első csoportba a kétváltozós műveletek tartoznak, a kapcsolás az „és”, a választás a „vagy” és a „vagy..., vagy”, a feltételképzés a „ha..., akkor” és az „akkor és csak akkor..., ha” nyelvi elemek alkalmazásával képezhető összetett mondatok értelmezését igényli. A második csoport a következtetések csoportja, ezek közül az előrelépő és a visszalépő következtetés egyaránt a feltételképzés műveletét használja, de az első az előtag megerősítésével, a második pedig az utótag tagadásával. A lánckövetkeztetés már két feltételes állításra épül, ahol az első állítás utótagja és a második állítás előtagja azonos. A választó következtetésben a választás művelete szerepel, az egyik tag állításából vagy tagadásából kell a másik tagra következtetni. A kvantorok feladataiban a „minden” és a „van olyan” nyelvi sémákat és szinonimáikat kell alkalmazni.

Az induktív gondolkodás (Csapó, 2003) matematikai háttere a szabályfelismerés és szabályalkotás. A fejlesztés lényege itt sem a matematikai módszerek tanítása, hanem a szabályfelismerés és szabályalkotás műveletének gyakorlása konkrét tartalmakon. Például az ebbe a csoportba tartozó kompetenciakomponensek közül a kizárás szabályfelismerést, illetve a kivétel megtalálását igényli, lényegében „kakukktójtás” feladat. Az átkódolás konkrét példákon felismert művelet alkalmazását jelenti újabb konkrét esetben. Az analógiák képzése a konkrét példával bemutatott kapcsolat felismerésére és további alkalmazására épül, a sorozatok képzéséhez pedig néhány elem alapján a sorozat műveleti szabályának felismerése és ennek alapján további elemek előállítására van szükség.

A négy kompetenciakomponens rövid jellemezése mutatja, hogy mindegyik készség, képesség alapját matematikai struktúrák képezik, de a pedagógusnak a nem matematikai tantárgyi tartalmakon végzett fejlesztéshez nincs szüksége a háttérstruktúrák alaposabb ismeretére. A fejlesztő programok felépítésének mélyebb megértését azonban segítheti a kapcsolódó matematikai témakörök, a felhasznált matematikai struktúrák átgondolása. A tanulóknak pedig a képességek háttérében álló matematikai struktúrákat semmiképpen nem kell ismerniük, a más tantárgyakban történő fejlesztés során azokat nemcsak hogy nem kell megtanítani, hanem meg sem kell említeni. A halmazok, relációk, a kombinatorika, a logika, a szabályfelismerés és szabályalkalmazás tanítása, gyakoroltatása a matematikatanítás feladata.

4. A MÁS TANTÁRGYAK KERETEI KÖZÖTTI FEJLESZTÉS TARTALMI ÉS SZERVEZÉSI KÉRDÉSEI

A matematikai kompetencia fejlesztendő komponensei elvileg igen sokféle tartalommal működtethetők, tehát sokféle nem matematikai környezetben is fejleszthetők. Az iskolai, tantárgyi keretek között történő kompetenciafejlesztés lehetőségeit azonban korlátozza az, hogy a valóban eredményt ígérő, tehát megfelelő gyakoriságú, következetes, lehetőleg az egész tanévre elosztott fejlesztés csak olyan tantárgyakban lehetséges, amelyeknek tananyagában viszonylag gyakran és egyenletesen fordulnak elő a képességfejlesztő feladatok beillesztésére alkalmas anyagrészek. Ez a feltétel a matematikai kompetencia néhány komponense (elsősorban a rendszerezés, kombinativitás, illetve a deduktív és induktív következtetés) esetében több tantárgyban is teljesül, míg más komponensek (különösen az erősebben matematikaszpecifikus készségek, képességek) esetében csak egyes tantárgyak egyes témakörei alkalmasak ilyen jellegű fejlesztésre.

A matematikai kompetencia kiemelten fejlesztendő komponensei és a fejlesztésre alkalmas tantárgyak közötti lehetséges megfeleltetéseket a 3. táblázatban foglaltuk össze. A táblázat csak az 1. táblázatban már megjelölt fejlesztési periódusokra ad meg tantárgyakat, és csak olyanokat, amelyek anyagába a korábbi képességfejlesztő kísérletek tapasztalatai alapján nagy valószínűséggel beilleszthető a megfelelő mennyiségű és minőségű fejlesztő feladat. A táblázatban egy-egy kompetencia-komponenshez és iskoláztatási szakaszhoz több tantárgy is tartozik, ez választási lehetőségeket jelent. A korábbiakban azonban már utaltunk arra, hogy a fejlesztés hatékonyabb, ha párhuzamosan több tantárgyban is zajlik, ezért célszerű minden készséget, képességet minden évfolyamon legalább két-három tantárgyban fejleszteni.

3. táblázat: A matematikai kompetencia kiválasztott komponenseinek fejlesztésére javasolt iskoláztatási szakaszok és tantárgyak

Kompetenciakomponens	1–4. évfolyam	5–8. évfolyam	9–12. évfolyam
Számlálás	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Számolás	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Mennyiségi következtetés	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Valószínűségi következtetés	ének-zene, technika, természetismeret, testnevelés	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem
Becslés, mérés	technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Mértékegységváltás	technika, természetismeret, testnevelés	–	–
Szövegesfeladat-megoldás	technika, természetismeret	–	–
Problémamegoldás	technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, történelem
Rendszerezés	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem
Kombinativitás	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem
Deduktív következtetés	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem
Induktív következtetés	magyar, technika, természetismeret	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem	biológia, fizika, földrajz, kémia, magyar, történelem

Mivel a matematikai kompetencia komponensei leginkább a természettudományi tárgyak készségeivel és képességeivel mutatnak rokonságot, ezért érthető, hogy a táblázatban felsorolt tantárgyak nagyobb része is ebbe a körbe tartozik. Ugyanakkor a természettudományi tárgyak, különösen a fizika, kémia viszonylag kis óraszámú és emellett zsúfolt tananyaga nem mindig kedvez a képességfejlesztésnek. A korábbi képességfejlesztő kísérletek tapasztalatai azt mutatják, hogy a biológia, földrajz, sőt a humán tantárgyak (magyar, történelem) sokszor rugalmasabb kereteket kínálnak a képességfejlesztő feladatok beillesztésére.

A fejlesztés keretét szolgáló tantárgyak kijelölése után ki kell választanunk azokat a témaköröket, tartalmakat, amelyekhez a fejlesztő feladatokat kapcsoljuk. Erre a célra olyan témakörök alkalmazhatók, amelyek viszonylag nagyobb terjedelműek, több tanítási órán is sorra kerülnek, így az ezekhez készült feladatok több alkalommal is használhatók lesznek, ugyanakkor a tartalmak újbóli felidézése nem lesz erőltetett. Célszerű, ha a kiválasztott témakörök egyenletesen helyezkednek el a tanév anyagában, mert így megoldható az is, hogy a fejlesztésre megfelelő gyakorisággal kerüljön sor, esetleg az egész tanévet átfogva.

A képességfejlesztő feladatok beillesztése során meg kell határoznunk azok alkalmazásának helyét és módját is. Ennek korlátja általában a tananyag viszonylagos zsúfoltsága, illetve a tanmenet szerinti haladás kényszere. Ezért a készség- és képességfejlesztő feladatok elvégzését úgy kell ütemoznünk, hogy az ezekkel történő foglalkozás legfeljebb tanóránként 5-10 percet vegyen igénybe. Még így is számolnunk kell azzal, hogy a fejlesztésre csak akkor szánhatunk megfelelő mennyiségű időt, ha a tananyag egyes részeit lerövidítjük, szükség esetén elhagyjuk.

A döntés nyilván nem könnyű, de a matematikai kompetencia legfontosabb, ún. kritikus készségei, képességei esetében ezek a módosítások elkerülhetetlenek. Azaz a néhány kritikus készség fejlesztését fontosabbnak kell tekintenünk, mint a tananyag maradéktalan, előre eltervezett ütemben történő feldolgozását. Ha ezeket a készségeket, képességeket kritériumorientált módszerekkel az optimális használhatóság szintjére kívánjuk fejleszteni, akkor ehhez differenciált, egyénre szabott fejlesztés szükséges.

Végül megtervezendők és kidolgozandók a tartalmas direkt, egyes esetekben kritériumorientált fejlesztés céljait szolgáló eszközök is. A fejlesztéshez általában ötféle eszköz lehet szükséges. A tanári kézikönyv minden esetben elkészítendő, a pedagógusok ebből ismerhetik meg a fejlesztés koncepcióját, módszereit, illetve ebben találják meg az alkalmazásra javasolt feladatokat. Az értékelő eszközök mindazon készségek és képességek esetében szükségesek, amelyekre a fejlesztés célváltozói épülnek, azaz amelyek fejlettségét többé-kevésbé rendszeresen értékelni kell. Tanulói munkafüzet-re nem minden készség, képesség fejlesztéséhez van szükség, mivel egyes esetekben az egyébként is meglévő tananyagok, munkafüzetek is jól használhatók. Speciális eszközök csak néhány készség esetében jöhetnek szóba, ezek egyrészt a tanári szemléltetést, másrészt a tanulói munkát segítik. Végül a fejlődési mutató a kritériumorientált készség- és képességfejlesztés nélkülözhetetlen kelléke, ennek segítségével követhető nyomon a fejlődés menete és határozhatók meg a hátralevő fejlesztési feladatok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- C. Neményi Eszter és Somfai Zsuzsa (2001): *A matematikai tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai*.
Csapó Benő (2003): *A képességek fejlődése és iskolai fejlesztése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Csíkos Csaba és Dobi János (2001): *Matematikai nevelés*. In: Báthory Zoltán és Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó, Budapest, 355–372.
Dobi János (szerk., 1994): *A matematikatanítás a gondolkodásfejlesztés szolgálatában*. PSZMP – Calibra – Keraban, Budapest.
Nagy József (2000): *XXI. század és nevelés*. Osiris Kiadó, Budapest.
Nagy József (2003): *A rendszerező képesség fejlődésének kritériumorientált feltárása*. Magyar Pedagógia, 3. sz., 269–314.
Nagy József (2004): *Az elemi kombinatív képesség kialakulásának kritériumorientált diagnosztikus feltárása*. Iskolakultúra, 8. sz., 3–20.
Vidákovich Tibor (2002): *Tudományos és hétköznapi logika: a tanulók deduktív gondolkodása*. In: Csapó Benő (szerk.): *Az iskolai tudás*. Osiris Kiadó, Budapest, 201–230.
Vidákovich Tibor (2004): *Tapasztalati következtetés*. In: Nagy József (szerk.): *Az elemi alapkészségek fejlődése 4-8 éves életkorban*. Mozaik Kiadó, Szeged, 52–62.
Vidákovich Tibor (2005): *A matematikai kompetencia fejlesztésének koncepciója*. sulINova Kht., Budapest.

dr. Vidákovich Tibor

Útmutató

- A feladatokat a téma megtanítása után célszerű megoldani.
- Javasoljuk, hogy egy-egy egységgel az óra első (vagy utolsó) 10-10 percében foglalkozzanak a tanulók.
- Négy képességcsoport fejlesztését célozzák a feladatok: a rendszerző képességét, a kombinatív képességét, a deduktív gondolkodását és az induktív gondolkodását.
- Minden egység három-négy különböző képességet fejlesztő feladatot tartalmaz.
- A rendelkezésre álló időben a tanár szabad döntése szerint egyéni vagy csoportmunkában oldják meg a feladatokat. A feladatsorok frontális munkában való feldolgozását nem, viszont a megoldások frontális ellenőrzését javasoljuk.
- A feldolgozás során mindig a gondolkodási művelet elvégzésén van a hangsúly, nem a témakör lefedésére vagy megtanítására vonatkoznak a feladatok. A tartalmi kérdéseket már ismertnek tekintjük.
- A tanulók először mindig olvassák el a feladathoz kapcsolódó szövegeket. A tanár ellenőrizze ezek megértését. Javasoljuk, hogy a bevezető szövegeket és a hozzájuk tartozó szövegértés feladatokat a tanulók otthon olvassák el, illetve oldják meg; az órán közösen ellenőrizzék a megoldásokat.
- A ☺ jellel megjelölt feladatok az esetleges differenciálást szolgálják, a gyorsabban haladók megoldhatják.

Javasolt szakirodalom:

- Békési Imre (1986): A gondolkodás grammatikája. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Keszler Borbála (szerk. 2000): Magyar grammatika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin– Kiefer Ferenc – Siptár Péter (1999): Új magyar nyelvtan. Osiris.
- M. Korchmáros Valéria (1991): Mondattan I. JATE Kiadó, Szeged.
- Nyelvi fogalmak kiegészítője (2000): Korona Kiadó.
- Petőfi S. János – Bácsi János – Benkes Zsuzsa – Vass László (1993): Szövegtan és verselemzés. Pedagógus Szakma Megújítása Project Programiroda, Budapest.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa (1992): Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben. Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat, Veszprém.
- Sziksza Irma (1999): Leíró magyar szövegtan. Osiris.

1. MODUL

A KOMMUNIKÁCIÓ

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás				+	
Definiálás	+				
Felosztás		+			
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás					
Kombinatív képesség					
Permutálás	+				
Variálás					+
Kombinálás		+			
Összes részhalmaz képzése			+		
Descartes– szorzat képzése				+	
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás				+	
Feltételképzés		+			
Előrelépő következtetés					
Visszalépő következtetés			+		
Választó következtetés			+		
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok	+			+	
Induktív gondolkodás					
Kizárás					+
Átkódolás		+			
Analógiák képzése	+			+	
Sorozatok képzése			+		

1. EGYSÉG

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A KOMMUNIKÁCIÓ

A kommunikáció **információcserét** jelent. Feltétele, hogy **szándékosan** és **kölcsönösen** nyilvánul meg valamilyen nyelvi és/vagy nem nyelvi **jelrendszer segítségével**. Kommunikáció létrejöhet két ember között, de más élőlények, illetve emberek és gépek, vagy gépek és gépek között is. Kommunikációnak nevezünk minden folyamatot, amiben legalább két szereplő valamilyen közös jelrendszer segítségével információt cserél, vagy valamelyik fél a másiknak információt ad át. A kommunikáció történhet **szóban** vagy **írásban**.

Kommunikáció akkor jön létre, amikor a beszélő közölni akar valamit, amit a hallgató érzékel és értelmez, tehát közöttük kapcsolat, azaz **kontaktus** teremtődik. A két fél úgy vesz részt a közlésfolyamatban, hogy gyakran szerepet is cserél. Ezt **kétirányú** kommunikációnak, párbeszédnek nevezzük. Ha a hallgatónak nincs módja válaszolni, akkor a kommunikáció **egyirányú**, monologikus, informálójellegű. A kapcsolat megteremtéséhez és fenntartásához csatornára, a beszélőnek és a hallgatónak pedig közös nyelvre és közös előismeretekre van szüksége a megértéshez. Mind a kétirányú, mind az egyirányú kommunikáció lehet **közvetlen** (két gyerek beszélgetése a folyosón vagy a tanár előadása az órán), és **közvetett** (egy telefonbeszélgetés vagy a televízió műsora).

A közlésfolyamatban a következő tényezők játszanak szerepet:

- a **beszélő**, azaz a feladó, aki kódolja az üzenetet;
- a **hallgató**, azaz a vevő vagy címzett, aki dekódolja az üzenetet;
- az **üzenet**, vagy másképpen közlemény;
- a **kód**, azaz az üzenetet kifejező összefüggő nyelvi vagy nem nyelvi jelek;
- a **csatorna**, amin keresztül eljut az üzenet a feladótól a címzettig;
- a **közös valóság**, a valóságnak az a szelete, amelyet mindkét félnek ismernie kell ahhoz, hogy sikeres legyen a kommunikáció;
- a **közös előismeret**, amellyel a partnereknek rendelkeznie kell a kommunikáció sikeréhez.

Ezek közül a tényezők közül bármelyiknek a hiánya lehetetlenné teszi a kommunikációt. Zavart okozhat még:

- a **zaj**, azoknak a tényezőknek az összessége, amelyek torzítják az üzenetet, megzavarják az üzenet zavartalan eljutását a címzethez.

A kommunikáció funkciói:

- **tájékoztató** (*referenciális*) funkció, amikor gondolatokat, véleményt, ismereteket közlünk;
- **kifejező** (*emotív*) funkció, ha érzelmeinket, hangulatunkat, érzéseinket közöljük;
- **felhívó** (*konatív*) funkció, ha a hallgató befolyásolására törekszünk;
- **kapcsolatteremtő** (*fatikus*) funkció, célja a kapcsolattartás és a kapcsolat lezárása;
- **esztétikai** (*poétikai*) funkció, ha az üzenetnek a közlés mellett a gyönyörködtetés is a célja;
- **értelmező** (*metanyelvi*) funkció, amikor magáról a nyelvről beszélünk a nyelv segítségével.

Kommunikálni bármely jelrendszer segítségével lehet. A szóbeli kommunikációban a szavakon túl a gesztusok, a mimika, a testtartás, a tekintettartás, a partnerrel való térköz szabályozása, a hangjelek, a csend, sőt a külső is üzenetet hordozhat. Ezt **metakommunikációnak** nevezzük. Írásban a szöveg tipográfiája nyújthat többletinformációt.

SZÖVEGÉRTÉS – ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Gyűjtsd ki a szövegből a feladatokhoz illő fogalmakat!

- A kommunikáció feladatai:
Tájékoztatás, kifejezés, felhívás, kapcsolatteremtés, esztétikai, értelmzés
- A kommunikáció feltételei:
szándékosság, kölcsönösség
- A kommunikáció a következő eszközök segítségével jön létre:
nyelvi és nem nyelvvi elemek
- A következő kommunikációs partnerek között jöhet létre információcsere:
ember és ember, ember és más élőlények, ember és gép, gép és gép
- A kommunikáció megvalósulásának feltételei:
a kommunikáció tényezőinek megléte

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Fogalmazd meg a következő fogalmak segítségével, hogy mi a kommunikáció!

szándékos	partnerek	nyelvi elemek
kommunikációs	információcsere	nem nyelvvi elemek

A kommunikáció olyan információcsere, mely szándékosan jön létre a kommunikációs partnerek között nyelvvi és/vagy nem nyelvvi elemek segítségével.

2. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – PERMUTÁLÁS

Szabolcs felhívja telefonon barátját, hogy emlékeztesse az előzetesen megbeszélte találkozójukra. Milyen beszélgetés folyhatott a két fiú között? A következő három mondatértékű szó segítségével állíts össze három elemből álló „párbeszédet”!

Szia!

Eljössz?

Megbeszéltük.

– Szia!
– Eljössz?
– Megbeszéltük.

– Szia!
– Megbeszéltük.
– Eljössz?

– Eljössz?
– Szia!
– Megbeszéltük.

– Eljössz?
– Megbeszéltük.
– Szia!

– Megbeszéltük.
– Szia!
– Eljössz?

– Megbeszéltük.
– Eljössz?
– Szia!

Beszélgétek meg, melyek azok a „párbeszédet” amelyek a köznyelvben ritkán vagy egyáltalán nem fordulnak elő! Választásaidat indokold!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – KVANTOROK

Péter és Csanád együtt készültek fel nyelvtanórára a kommunikáció témaköréből. Hogy ellenőrizzék, jól megértették-e az anyagot, a tankönyv egy mondata alapján állításokat írtak egymás számára.

A tankönyv mondata:

A KOMMUNIKÁCIÓ SORÁN A VEVŐ ÉRTELMEZI AZ ÜZENETET.

A fiúk állításai:

- (A) A kommunikáció során minden vevő értelmezi az üzenetet.
- (B) A kommunikáció során nincs olyan vevő, aki ne értelmezné az üzenetet.
- ☐) A kommunikáció során egyetlen vevő sincs, aki értelmezi az üzenetet.
- (D) A kommunikáció során van olyan vevő, aki értelmezi az üzenetet.
- ☐) A kommunikáció során van olyan vevő, aki nem értelmezi az üzenetet.
- ☐) A kommunikáció során nincs olyan vevő, aki értelmezi az üzenetet.

Karikázd be azoknak az állításoknak a betűjelét, amelyek következnek a tankönyv mondatából, és húzd át azokat, amelyek nem következnek!

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Figyeld meg az alábbi kapcsolatokat! Írd be a megfelelő szavakat az üres helyekre!

	mimika	csatorna	jel	beszélő	kifejezés
közlésfolyamat tényezői	∴	jelrendszer	=	üzenet	∴ jel
csatorna	∴	üzenet	=	beszélő	∴ hallgató
felhívás	∴	kifejezés	=	tájékoztatás	∴ kapcsolatteremtés
metakommunikáció	∴	gesztus	=	mimika	∴ fintor

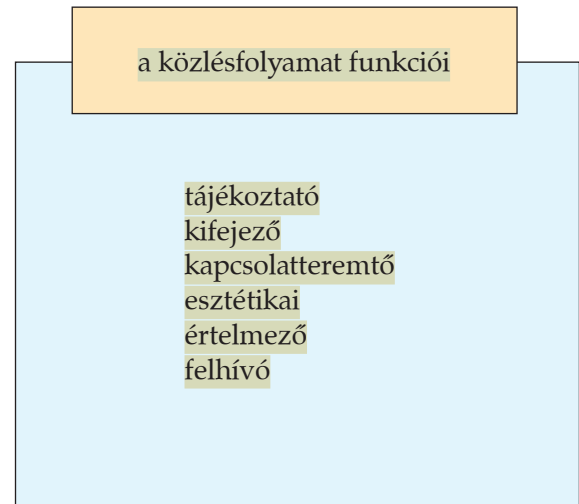
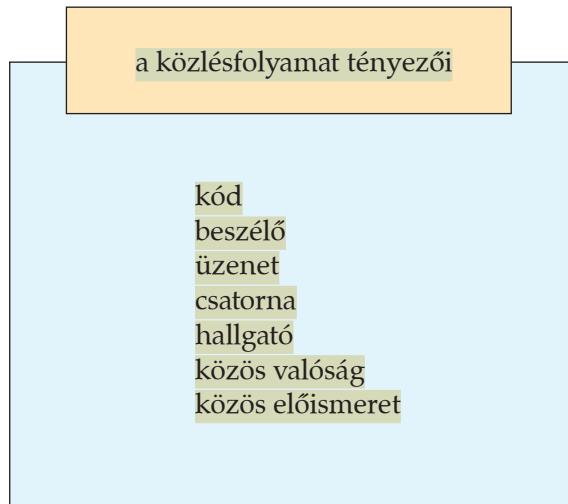
2. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Csoportosítsd a következő fogalmakat! Nevezd meg a csoportokat!

kód tájékoztató beszélő üzenet felhívó közös valóság csatorna kifejező
hallgató értelmező közös előismeret kapcsolatteremtő esztétikai

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

Péter angol barátnőjével, Jane-nel a nyarat tervezi. Utazni szeretnének. **Párizs, London, Róma, Eger, Veszprém** – ez az öt város kerül szóba. Azonban csak két város megtekintésére van pénzük. Milyen lehetőségeik vannak, mely városokat láthatják útjuk során?

Párizs	London	London	Eger
Párizs	Róma	London	Veszprém
Párizs	Eger	Róma	Eger
Párizs	Veszprém	Róma	Veszprém
London	Róma	Eger	Veszprém

A lehetőségek megvizsgálása után Jane-nek az volt a kérése, hogy útjuk során az egyik meglátogatott város magyar legyen. Karikázd be, milyen úti céljai maradtak Jane kérése után!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Péter a tankönyvében a következő mondatot olvasta:

A beszélő üzenetet küld a hallgatónak, aki értelmezi az üzenetet.

Péter úgy gondolta, hogy ezt pontosabban is meg tudja fogalmazni, és a következő állítást tette:

HA A HALLGATÓ ÉRTELMEZTE A BESZÉLŐ ÜZENETÉT, AKKOR A BESZÉLŐ KÜLDÖTT ÜZENETET A HALLGATÓNAK.

Osztálytársai elgondolkodtak, hogy ennek alapján mely esetek lehetségesek. Állapítsd meg, melyik állítás igaz, és melyik hamis!

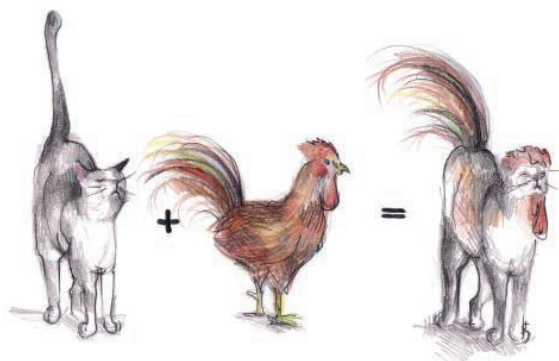
ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
A beszélő üzenetet küld a hallgatónak, és a hallgató értelmezi az üzenetet.	X	
A beszélő nem küld üzenetet a hallgatónak, és a hallgató értelmezi az üzenetet.		X
A beszélő üzenetet küld a hallgatónak, és a hallgató nem értelmezi az üzenetet.	X	
A beszélő nem küld üzenetet a hallgatónak, és a hallgató nem értelmezi az üzenetet.	X	

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Írd be a hiányzó elemeket!

macska + kakas = macskakas
 karó + róka = karóka
 komor + mormota = komormota
 bekecs + kecske = bekecske

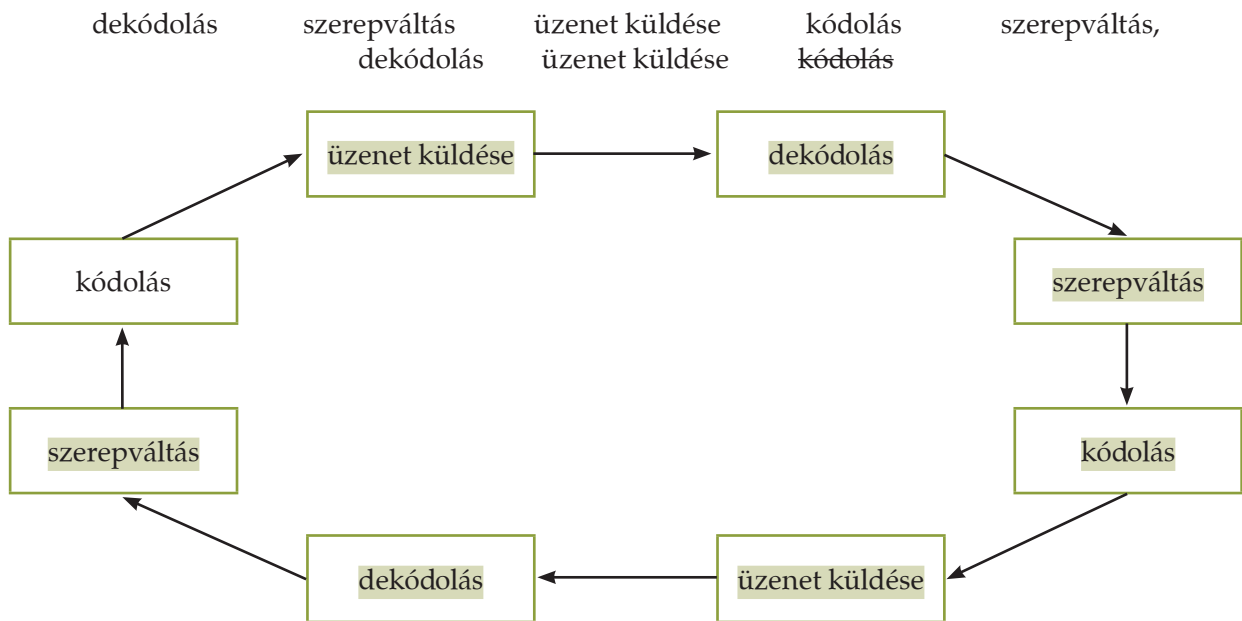
Írd le a szabályt!

Az első szó utolsó szótagja és a második szó első szótagja ugyanaz, így forrasztjuk egybe a szavakat.

3. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZÉS

Állítsd sorba a kommunikációs folyamatban szereplő beszélő és hallgató tevékenységeit!

2. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

A diszkóban Jane, Péter barátnője Zsuzsa ruháját nézegeti. Szeretné dicsérni a lány öltözékét, de csak három szó jut eszébe, ezekkel próbálja kifejezni magát. A magyar nyelvet nem tudja jól, így többször próbálkozik, ráadásul a hangos zene miatt Zsuzsa sem mindent hall meg. A kifejezések a következők:

nagyon

szép

ruha

Mit hallhatott Zsuzsa a diszkóban, ha Jane nem ismételte meg ugyanazt a szót egy közlésen belül?

nagyon	ruha nagyon szép	ruha szép
szép	nagyon szép	ruha szép nagyon
ruha	nagyon ruha	nagyon szép ruha
ruha nagyon	szép ruha	nagyon ruha szép
szép nagyon ruha	szép nagyon	szép ruha nagyon
∅		

Húzd alá a grammatikailag helyes kifejezéseket!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS, VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a következő mondatokat!

- a) Ha a beszélő nem küld üzenetet, akkor a hallgató nem veszi az üzenetet.
Most a hallgató veszi az üzenetet, tehát **a beszélő küldött üzenetet.**
- b) A hallgató vagy veszi az üzenetet, vagy nem dekódol.
A hallgató most nem dekódol, így **nem veszi az üzenetet.**

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

- a) Folytasd a sort még három elemmel!
mama, madár, dárda...
pl. dala, lakó, kóma

Írd le a szabályt!

A szó utolsó szótagjával kezdődik a következő szó.

- b) Folytasd a sort még két elemmel!
munkaruha, ruhaipar...
pl. iparszervezet, szervezetfejlesztés

Írd le a szabályt!

Az összetétel második tagja képezi a következő szó előtagját

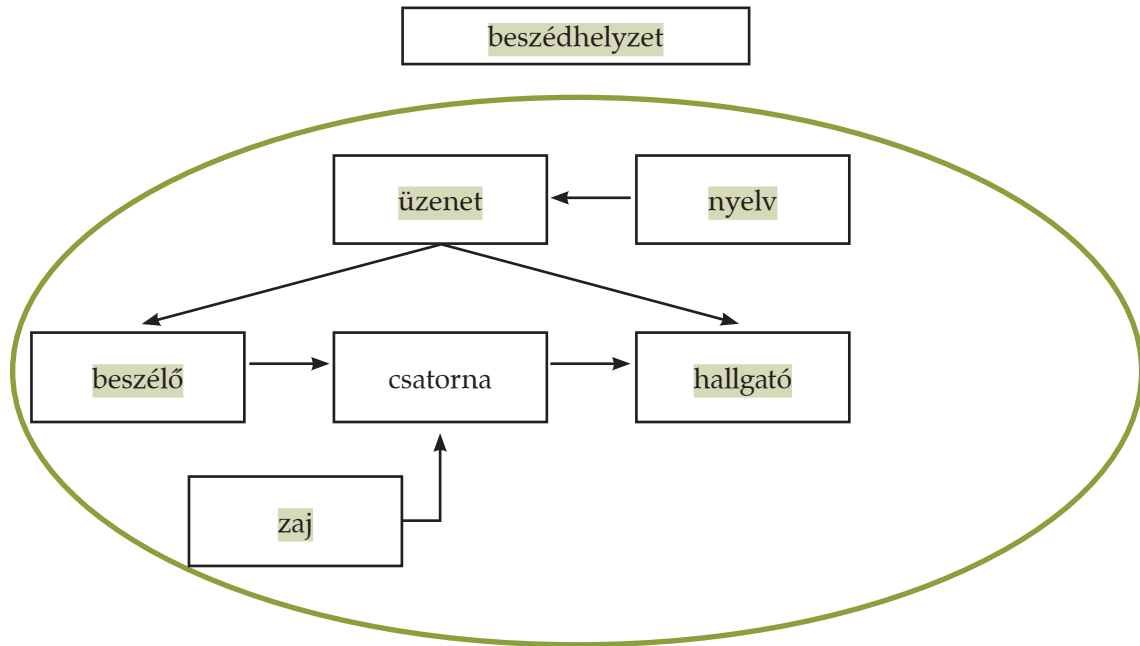
4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – BESOROLÁS

Írd be a megadott fogalmakat az ábra megfelelő helyére!

nyelv beszédhelyzet üzenet beszélő csatorna zaj hallgató

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Sári és Zsuzsa készülnek a nyelvtanórára. A kommunikációról tanultak közül néhány fogalmat beletettek két dobozba.

A kommunikáció tényezői	Kommunikációs eljárások
csatorna beszélő üzenet	dekódolás kódolás üzenet küldése

Mindkét dobozból húztak egyet-egyét. Mutasd be, milyen párok jöhetnek létre!

csatorna	dekódolás	beszélő	üzenet küldése
csatorna	kódolás	üzenet	dekódolás
csatorna	üzenet küldése	üzenet	kódolás
beszélő	dekódolás	üzenet	üzenet küldése
beszélő	kódolás		

Húzd alá, amelyek helyesek!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – KVANTOROK

A tankönyvben olvasott mondat alapján Péter és Csanád úgy tették próbára osztálytársaik tudását, hogy Péter mindig a kijelentésből következő, Csanád pedig a kijelentésből nem következő állításokat tett. A többiek nem tudták, melyik állítást ki írta.

A tankönyv mondata:

A KOMMUNIKÁCIÓ SORÁN AZ ADÓ ÜZENETET KÜLD A VEVŐNEK.

Döntsd el, melyik fiú mondhatta a következő kijelentéseket!	Péter	Csanád
Tehát a kommunikáció során minden adó üzenetet küld a vevőnek.	X	
Tehát a kommunikáció során van olyan adó, aki üzenetet küld a vevőnek.	X	
Tehát a kommunikáció során van olyan adó, aki nem küld üzenetet a vevőnek.		X
Tehát a kommunikáció során nincs olyan adó, aki üzenetet küld a vevőnek		X
Tehát a kommunikáció során nincs olyan adó, aki nem küld üzenetet a vevőnek.	X	
Tehát a kommunikáció során egyetlen adó sem küld üzenetet a vevőnek.		X

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

Csanád, akiről tudjuk, hogy hamis állításokat tett, a következő mondatot mondta:

AZ ADÓ FOG ÜZENETET KÜLDENI, VAGY A HALLGATÓ VESZI AZ ÜZENETET, DE LEHET, HOGY MINDKETTŐ BEKÖVETKEZIK.

Péter négyféle lehetőséget talált ki ehhez a kijelentéshez.

Karikázd be azokat, amelyek Csanád állítása alapján lehetségesek, húzd át annak a betűjelét, amely Csanád állítása szerint nem lehetséges!

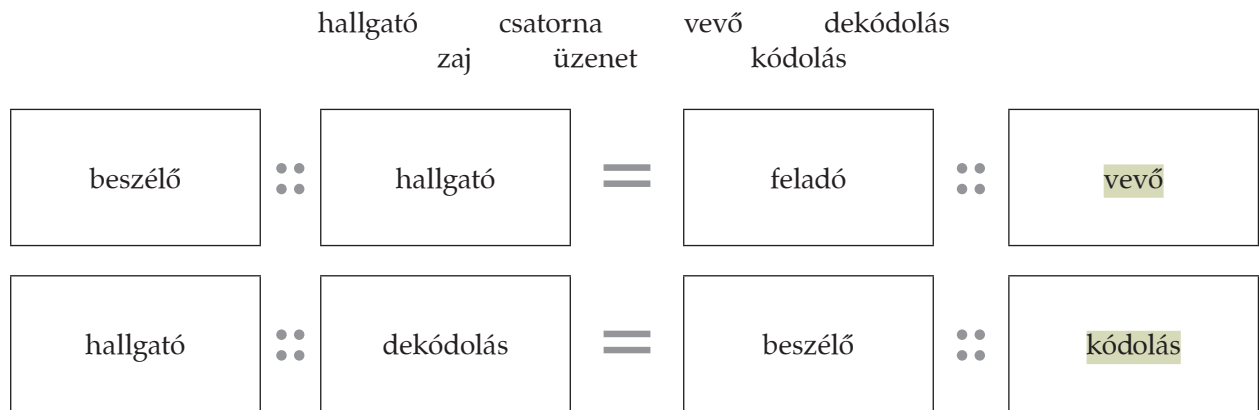
- (A) Az adó üzenetet fog küldeni, és a hallgató veszi az üzenetet.
- (B) Az adó nem fog üzenetet küldeni, de a hallgató veszi az üzenetet.
- (C) Az adó üzenetet fog küldeni, de a hallgató nem veszi az üzenetet.
- Đ) Az adó nem fog üzenetet küldeni, és a hallgató nem veszi az üzenetet.

Húzd alá, amelyek a valóságban is előfordulhatnak!

5. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Válaszd ki az alábbiak közül azokat a szavakat, amelyek a hiányzó helyekre illenek!

5. EGYSÉG

1. FELADAT INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át azt a kifejezést, amely nem illik a sorba! Választásod indokold!

- a) beszélő, üzenet, csatorna, kód
Indoklás: a kifejezés nem tényező, hanem funkció
- b) kapcsolatteremtő, esztétikai, értelmező, felhívó, kifejező
Indoklás: A hallgató tényező, nem funkció.

2. FELADAT DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a következő mondatot:

Ha a kommunikációs funkciókról van szó, akkor a nyelvről beszélünk. Ha a nyelvről beszélünk, akkor a kommunikáció értelmező (metanyelvi) funkciója érvényesül.

Tehát ha a kommunikációs funkciókról van szó, akkor a kommunikáció értelmező (metanyelvi) funkciója érvényesül.

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Egy hivatalban a beosztottak beszélni szeretnének a főnökükkel, ezért be-benyitnak hozzá. Azonban a főnök mással van elfoglalva. A beosztottai a következő szavakkal közlik ezt kollégáikkal:

állandóan

telefonon

beszélget

a) Milyen szókapcsolatok jöhettek létre a három szóból?

állandóan	beszélget	telefonon	állandóan
állandóan	telefonon	beszélget	telefonon
beszélget	állandóan	telefonon	beszélget

Húzd alá azokat a változatokat, amelyek valóban elhangozhattak!

☺ b) Alkoss a következő két szóból úgy párokat, hogy ugyanazt a szót kétszer is felhasználhatod!

lehetetlen

bejutni

lehetetlen	bejutni	lehetetlen	lehetetlen
bejutni	lehetetlen	bejutni	bejutni

c) Húzd alá azokat az eseteket az előző párok közül, amelyek jól szerkesztett mondatok is lehetnek! Magyarázd meg, milyen jelentésbeli különbség van a mondatok között!

Lehetetlen bejutni: a lehetetlen a hangsúlyos – nem lehetséges a bejutás
Bejutni lehetetlen. A bejutni a hangsúlyos – nem kijutni lehetetlen

2. MODUL

A SZÓSZERKEZET

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás					
Definiálás	+				
Felosztás		+			+
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás				+	
Kombinatív képesség					
Permutálás					+
Variálás	+				
Kombinálás		+			
Összes részhalmaz képzése			+		
Descartes– szorzat képzése				+	
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás	+				
Feltételképzés		+			
Előrelépő következtetés				+	
Visszalépő következtetés			+	+	
Választó következtetés					
Lánckövetkeztetés					+
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás					+
Átkódolás		+			
Analógiák képzése	+			+	
Sorozatok képzése			+		

1. EGYSÉG

Olvasd el figyelmesen a következő szöveget!

A SZÓSZERKEZETEK

A **szószervezetek**, más néven szintagmák olyan fogalomjelölő szavak grammatikai és/vagy logikai szabályok szerinti összekapcsolódásából jönnek létre, amelyek a mondatban önállóan mondatrészi szerepet töltenek be: lehetnek állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző szerepben. A szintagma tehát legalább két szó kapcsolata, de lehet ennél több szó is akkor, ha viszonyzó szerepel a szerkezetben (*pl. ma jött el; Apa tanár volt, stb.*). A szerkezet két szavának viszonyát nyelvi eszközök fejezik ki (*könyvet olvas, tűt és cérnát*). A szintagmák a bennük szereplő mondatrészek egymáshoz való viszonya alapján lehetnek alárendelő és mellérendelő.

Az **alárendelő szószervezetek** tagjai nem egyenlő értékűek: az alaptagnak alá van rendelve a bővítmény. Az alaptagról kérdezhetünk a bővítményre. A szerkezet alaptagja mindig egy szinttel a bővítmény fölött áll.

Az alárendelő szószervezet a hagyományos felfogás alapján a bővítmény mondatbeli szerepe szerint lehet: alanyos (*Sári olvas, Tomi szervezte (utazás)*), tárgyias (*könyvet olvas*), határozós (*boltba megy*), jelzős (*piros alma*).

Az alárendelő szintagmák tehát a mondatban különböző szinteken helyezkednek el. A mondatnak két fő szintje van: a **mondatszint**, ahol a mondat magjához, az állítmányhoz közvetlenül kapcsolódik az alany, a tárgy és a határozó; és a **szervezetszint**, ahol mindig csak egyetlen mondatrészhez kapcsolódnak az alárendelt szerkezettagok, azaz csak ezzel a mondatrészszel alkotnak alárendelő szószervezetet.

A **mellérendelő szószervezetek** esetében a szerkezet két tagja egyenrangú, ebben az esetben nem kérdezhetünk egyik tagról a másikra. Egyszerre két vagy több mondatrész kerül azonos jellegű függési viszonyba egy harmadik mondatrészszel, így ők egymással mellérendelő kapcsolatba kerülnek, azonos szinten állnak. A mellérendelő szintagma tagjai általában azonos mondatrészek, de ettől lehetnek eltérő esetek (*pl. tollal és fotelban írom a leckét*). A mellérendelő szószervezet tagjai között logikai viszony van. Eszerint megkülönböztetünk kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető utótagú és magyarázó utótagú mellérendelő szintagmákat.

Ha a szószervezet (mind az alá-, mind a mellérendelő) tagjai a nyelvhasználat során összeforrnak, **összetett szóról** beszélünk.

Kettő vagy több szónak a többé-kevésbé megmerevedett kapcsolatát **állandósult szókapcsolatnak** nevezzük. Ezek jelentése tömbösödött, tagjai felcserélhetetlenek, és más, hasonló szerepű, de más jelentésű elemmel nem helyettesíthetőek. (*pl. kútba esett (terv), a kákán is csomót keres, részt vesz, stb.*)

SZÖVEGÉRTÉS – ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Válaszolj a kérdésekre az olvasott szöveg alapján!

A fogalomjelölő szavak milyen viszonyok szerint kapcsolódnak egymáshoz a mondatban?

alárendelő és mellérendelő viszony szerint

A fogalomjelölő szavak milyen mondatrészi szerepet tölthetnek be a mondatban?

állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző

Mit nevezünk bővítménynek?

az alárendelő szó szerkezet alárendelt tagját

Mit nevezünk mellérendelő szintagmának?

egy alaptag kettő vagy több azonos szinten levő bővítményét

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Határozd meg az alábbi kifejezések felhasználásával, mi a szó szerkezet!

fogalomjelölő szavak

szabályok

nyelvi egység

logikai alárendelés

grammatikai

mellérendelés

A szó szerkezet olyan **nyelvi egység, amely fogalomjelölő szavak grammatikai és/vagy logikai szabályok szerinti alá vagy mellérendeléséből jön létre.**

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

a) Milyen szó párokat tudsz kialakítani a következő három szóból, ha a szórend is felcserélhető? Írd a megoldásokat a téglalapokba!

	Pál	nagy	lap		
Pál	—	nagy	nagy	—	lap
Pál	—	lap	lap	—	nagy
nagy	—	Pál	lap	—	Pál

Húzd alá azokat, amelyeket jól szerkesztett szó szerkezeteknek gondolsz!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

A gyerekek irodalomórán a következő idézetet olvasták Ady Endrétől:

„VAGY BOLONDOK VAGYUNK, S ELVESZÜNK EGY SZÁLIG,
VAGY EZ A MI HITÜNK VALÓSÁGRA VÁLIK.”

(Fölszállott a páva)

A lányok az osztályok közötti vetélkedőre állításokat fogalmaztak meg az idézet alapján, s kérték a fiúkat, ellenőrizzék, jól dolgoztak-e. Karikázd be azokat, amelyek a lányok állítása szerint igazak, és húzd át azoknak a betűjelét, amely nem igaz!

- (A) Nem veszünk el, és nem vagyunk bolondok, és a hitünk valóságra válik.
 B) Nem vagyunk bolondok, és nem veszünk el egy szálig, és ez a mi hitünk nem válik valóságra.
 (C) Bolondok vagyunk, és elveszünk egy szálig, de a mi hitünk nem válik valóságra.
 D) Bolondok vagyunk, és elveszünk egy szálig, de a mi hitünk valóságra válik.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

A példa alapján bővítsd a *kerékpár* szót!

Példa:

finom, mert piros, így ízletes, de drága, és ép vagy kukacos *gyümölcs*

szép, mert új, így gyors, de sáros és piszkos vagy rozsdás *kerékpár*

Indokold!

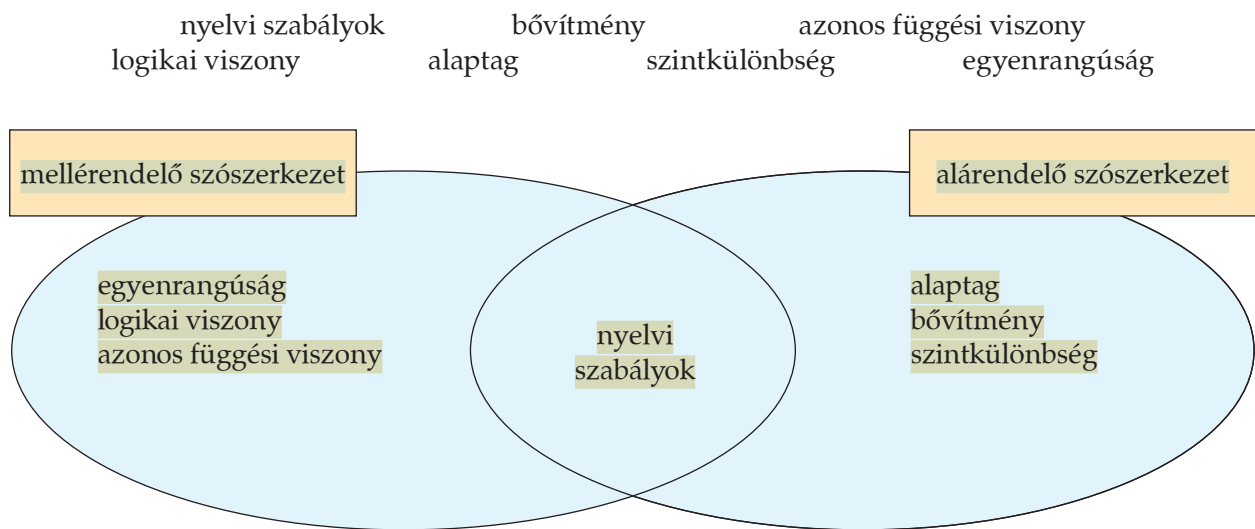
A szavak a közös alaptagnak alárendelt, egymásnak mellérendelt szintagmák.

A mellérendelések sorrendje: magyarázó, következtető, ellentétes, kapcsolatos, választó.

2. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Csoportosítsd a következő fogalmakat! Nevezd meg a csoportokat!

2. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

a) Sári anyukája Ica nénivel, a szomszédal beszélget. A Sári szobájából hallatszó zene miatt azonban nem értik egymást, s erre Sári anyukája magyarázatot szeretne adni. Az alábbi szavakat ismétli többször. Milyen szavakat hallhat a néni? Alkoss párokat az alábbi három szóból! Egy páron belül egy szót ismételhetsz, de a szavak sorrendjén nem változtathatsz!

hangos	modern	zene
hangos hangos	hangos zene	modern zene
hangos modern	modern modern	zene zene

b) Húzd alá a grammatikailag jó szó szerkezeteket!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Csilla ezt olvasta:

Az állandósult szókapcsolat egységes jelentésű és formailag kötött szó szerkezet.

Átalakította a mondatot így:

EGY SZÓSZERKEZET AKKOR ÉS CSAK AKKOR ÁLLANDÓSULT SZÓKAPCSOLAT, HA A KÉT SZÓ JELENTÉSE EGYSÉGET KÉPEZ, ÉS FORMAILAG IS KÖTÖTT.

Melyek lehetségesek az alábbiak közül és melyek nem? Karikázd be az igaz állításokat, és húzd át a hamisakat!

- A) Egy szó szerkezet állandósult szókapcsolat, és benne a két szó jelentése egységet képez, és formailag is kötött.
- B) Egy szó szerkezet állandósult szókapcsolat, és benne a két szó jelentése nem képez egységet és formailag sem kötött.
- C) Egy szó szerkezet nem állandósult szókapcsolat, és benne a két szó jelentése nem képez egységet, és formailag sem kötött.
- D) Egy szó szerkezet nem állandósult szókapcsolat, és benne a két szó jelentése egységet képez, és formailag is kötött.

3. EGYSÉG

1. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

a) Folytasd a sort, ameddig lehetséges!

- A fehér bárányfelhőket bámuló csoport közepén állt.
- a bárányfelhőket bámuló csoport közepén állt
- a bámuló csoport közepén állt
- a csoport közepén állt
- a közepén állt
- állt

b) Folytasd a sort a megadott szavak felhasználásával!

vásároló, vastag, fiú, könyvet, nagyon, a pénztárcája

- a pénztárcája...
- a fiú pénztárcája
- a vásároló fiú pénztárcája
- a könyvet vásároló fiú pénztárcája
- a vastag könyvet vásároló fiú pénztárcája
- a nagyon vastag könyvet vásároló fiú pénztárcája

(Jó megoldás lehet a könyvet vásároló fiú nagyon vastag pénztárcája vagy a könyvet vásároló nagyon vastag fiú pénztárcája is!)

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

Ákos és Laci kirándulni indul. Már mindent elpakoltak, csak három dolog maradt ki: a sátor, a fejsze és a bogrács. Egyik fiú sem akarta cipelni ezeket, így pénzfeladobással döntötték el, hogy melyik tárgy hová kerül. Írd le, mely tárgy vagy tárgyak kerülhettek Ákos csomagjába! Sorold fel az összes lehetőséget!

sátor	fejsze	bogrács
sátor	sátor, fejsze	fejsze, bogrács, sátor
fejsze	sátor, bogrács	∅
bogrács	fejsze, bogrács	

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Sári és Csilla Petőfi egy versét olvasta. Próbálták értelmezni a következő sorokat:

„Ha majd a bőség kosarából
mindenki egyaránt vehet, (...)
Akkor mondhatjuk,
hogy megálljunk, (...)
(A XIX. század költői)

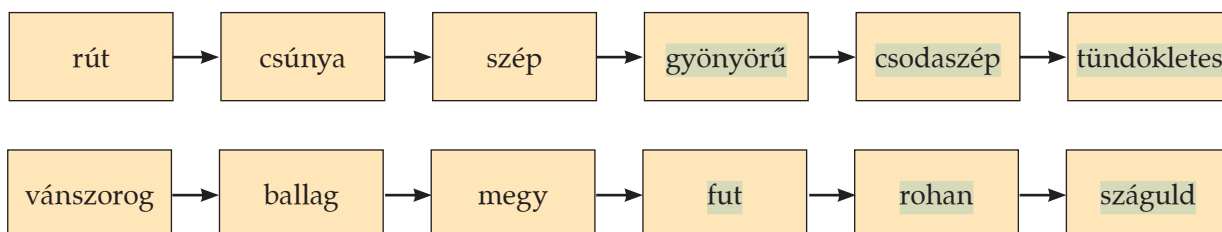
A lányok a vers szövegéből a mára következtettek. Fejezd be az általuk kezdett mondatot!

Most nem állhatunk meg, tehát a bőség kosarából még nem vehet mindenki

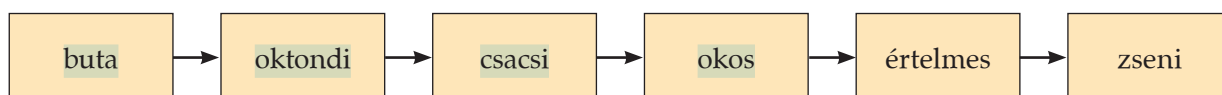
4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

a) Folytasd a sorokat még három szóval!

☺ b) Kezdd el a sort négy szóval!

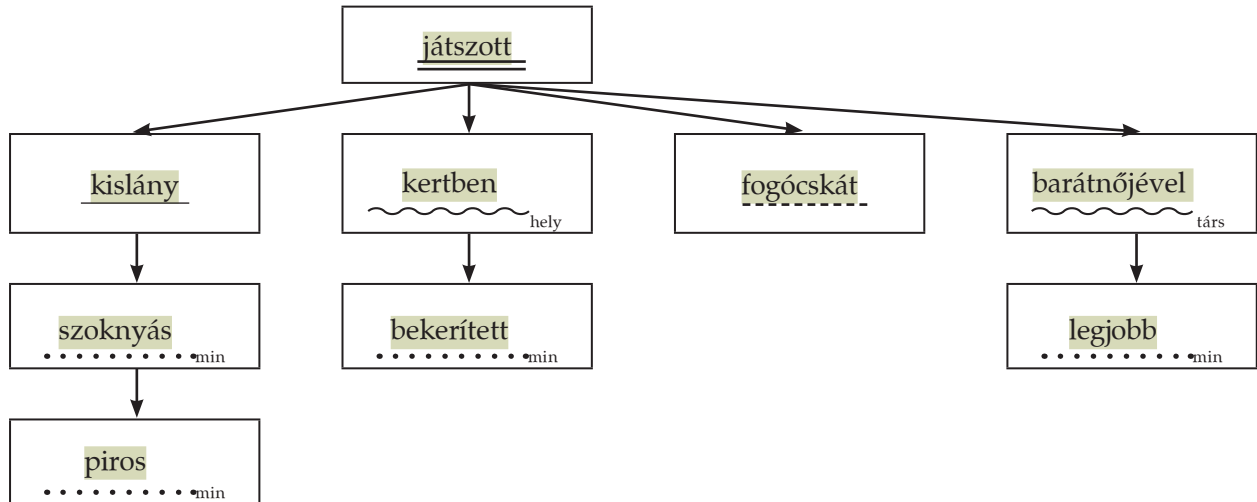
4. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Írd be a következő mondat szavait a megfelelő helyre!

A piros szoknyás kislány a bekerített kertben fogócskát játszott a legjobb barátnőjével.

Írj ki az ábrából ...

- ...egy társhatározós szerkezetet: a barátnőjével játszott
- ...egy tárgyas szerkezetet: fogócskát játszott
- ...egy minőségjelzős szerkezetet: a piros szoknyás vagy a szoknyás kislány vagy a bekerített kertben vagy a legjobb barátnőjével

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

A fiúk a kártyákon szereplő szavakból alkottak szó párokat. Milyen párok jöhettek létre, ha ugyanazon a kártyán szereplő szavak egymással nem alkothatnak párt?

a hatos
az autóbusz

tegnap
késett
sokat

a hatos tegnap

a hatos késett

a hatos sokat

az autóbusz tegnap

az autóbusz késett

az autóbusz sokat

Húzd alá a grammatikailag jól szerkesztett szó szerkezeteket!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS, VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Sári és Csilla házi feladatként a következő mondatot kapta:

A fiúk tegnap könyvet vásároltak.

Csilla a következőt írta a füzetébe:

Ha az állítmányt alannal vagy tárggyal vagy határozóval bővítjük, akkor alárendelő szó szerkezetet kapunk.

Ezután a lányok mondatokat írtak a füzetükbe.
Folytasd a mondatokat!

Csilla az állítmányt alannal, tárggyal és határozóval bővítette, tehát **alárendelő szó szerkezeteket kapott.**

Sári nem kapott alárendelő szó szerkezetet, tehát **az állítmányt sem alannal, sem tárggyal, sem határozóval nem bővítette.**

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

A gyerekek azt az utasítást kapták, hogy a példa alapján oldják meg a feladatokat.

Aki másnak vermet ás, maga esik bele. = Aki valakivel rosszat akar tenni, megbűnhődik érte.

Zöld ágra vergődik. = Jobbra fordul a sora

Segíts nekik, írd be a megoldásokat a pontsorra!

A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát. = **Hamar lelepleződik, aki nem mond igazat.**

Várja, hogy a sült galamb a szájába repüljön. = **Lusta, másoktól vár el mindent.**

Csütörtököt mond = **Nem sikerül neki valami.**

☺ Tűzbe teszi érte a kezét = **Felelősséget vállal érte.**

☺ Körmére ég a dolog = **Sürgőssé válik neki, mindent az utolsó percre hagy.**

☺ Húbelebalázs módjára cselekszik. = **Meggondolatlan, hebehurgya természetű.**

5. EGYSÉG

1. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Folytasd a mondatot!

Ha egy alaptag több azonos bővítménye mellérendelő szintagmát alkot, akkor a szó szerkezet tagjai között logikai viszony van. Ha logikai viszony van közöttük, akkor a tagok egyenrangúak, a mondatban azonos szinten helyezkednek el.

Tehát, ha egy szó szerkezet alaptagjának több azonos bővítménye mellérendelő szintagmát alkot, akkor a tagok egyenrangúak a mondatban, és a mondatban azonos szinten helyezkednek el.

2. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át azokat a kifejezéseket, amelyek nem illenek a sorba!

- a)
most vagy holnap
szép és kedves
ügyesen de lassan
levelet írva
se ez, se az |
|---|

Indoklás: a levelet *írva* alárendelő szó szerkezet.

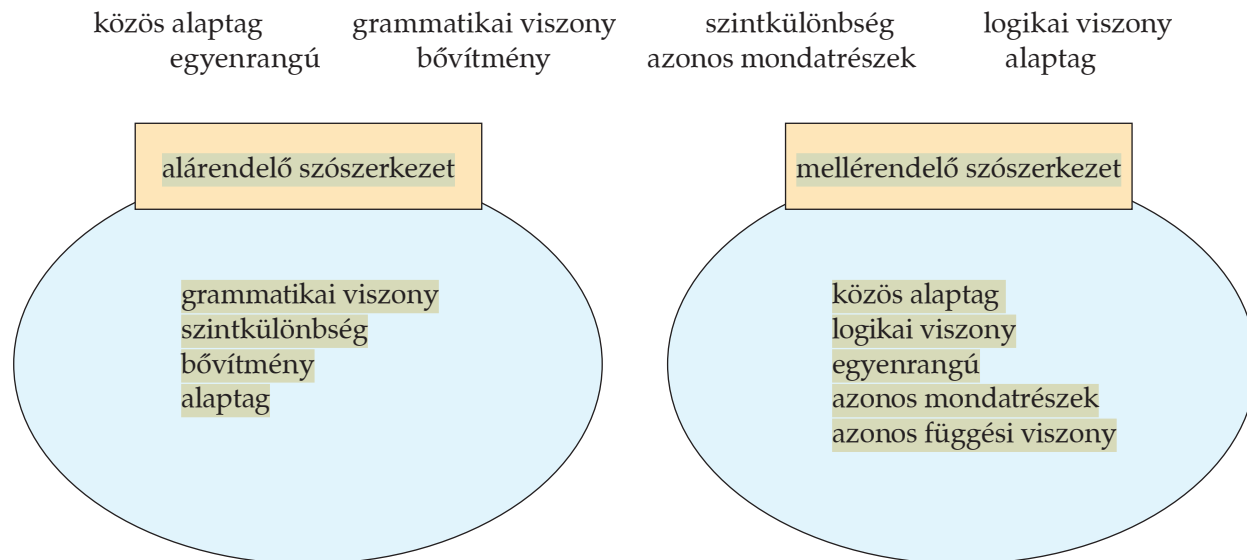
- b)
otthon vár
a barát tanácsa
nagyon sok
gyors és biztos
a padon ír |
|--|

Indoklás: a *gyors és biztos* mellérendelő szó szerkezet.

3. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Sorold az alábbi fogalmakat két csoportba! Adj nevet a csoportoknak!

4. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – PERMUTÁLÁS

A gyerekek azt a feladatot kapták nyelvtanórán, hogy a *kislány* szóhoz írjanak bővítményeket. Egyszerre három, egymásnak alárendelt bővítményt kellett írniuk. Volt, aki rosszul értelmezte a feladatot, és minden lehetőséget felsorolt, pedig könnyítésképpen a tanár úr megadta a bővítményeket is:

szedő virágot kicsi

Milyen megoldások születhettek?

Alkosd meg az összes lehetőséget, majd húzd alá a jó megoldásokat!

szedő virágot kicsi	szedő kicsi virágot
<u>virágot szedő kicsi</u>	virágot kicsi szedő
kicsi szedő virágot	<u>kicsi virágot szedő</u>

3. MODUL

A SZÓFAJOK

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás		+			
Definiálás	+				+
Felosztás		+			+
Sorképzés, sorképző osztályozás			+		
Hierarchikus osztályozás				+	
Kombinatív képesség					
Permutálás					
Variálás		+	+		
Kombinálás					+
Összes részhalmaz képzése			+		
Descartes– szorzat képzése	+			+	
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás		+			
Feltételképzés	+			+	
Előrelépő következtetés			+		+
Visszalépő következtetés			+		+
Választó következtetés					+
Lánckövetkeztetés					
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás	+				+
Átkódolás		+			
Analógiák képzése				+	
Sorozatok képzése			+		

1. EGYSÉG

Olvasd el figyelmesen a következő szöveget!

A SZÓFAJOK

Amikor egy szót szófaji csoportba akarunk besorolni, négy szempontot kell figyelembe vennünk:

- először meg kell vizsgálnunk azt, hogy a szó szótári jelentése önálló, tartalmas fogalmi jelentés-e, vagy jelentését a szövegben nyeri el, vagyis jelentése viszonyjelentés, illetve egyáltalán van-e önálló jelentése.
- második szempont a szó toldalékolhatóságának vizsgálata: toldalékolható-e vagy sem, és ha igen, akkor milyen toldalékokat vehet fel.
- a következő lépés a szó mondatbeli viselkedésének vizsgálata: lehet-e önálló mondatrész, illetve vehet-e fel bővítményeket.
- végül megnézzük a szó szövegbeli viselkedését.

A fentiek alapján a magyar nyelvre jellemző szófajokat három nagy csoportba soroljuk:

Az **alapszófajokon** belül a *valódi alapszófajok* (az ige, a névszók – főnév, melléknév, számnév – és a határozószó), valamint az *igenevek* (főnévi, melléknévi, határozói) jelentése önálló, toldalékolhatóak, önálló mondatrészek, és bővítményeik is lehetnek. A *névmások* jelentésüket a szövegben nyerik el, képzőket csak kivételesen kapnak, de ragozhatók, lehetnek önállóan mondatrészek, de alig bővíthetők. Az alapszófajokon belül kivételt képez a határozói igenév, amely nem toldalékolható, valamint a határozószó és a határozószó névmás, amely csak korlátozottan kaphat toldalékot.

A második nagy csoport a **viszonyszók** (névelő, névutó, segédige, igekötő, kötőszó, szóértékű módosító szó) csoportja, melyeknek jelentése viszonyjelentés, a segédigéken kívül egyik sem toldalékolható, önállóan nem mondatrészek, és nem bővíthetők.

A harmadikban, a **mondatszók** csoportjában találjuk az indulatszókat és a mondatértékű módosítószókat, amelyeknek nincs ugyan önálló jelentésük, de érzelmeket, indulatokat, akaratot, véleményt fejezhetnek ki, nem toldalékolhatóak, és ugyan önállóan tagolatlan mondatok, de nem önálló mondatrészek és nem bővíthetők.

SZÖVEGÉRTÉS – ISMERETELLENŐRZÉS

Gyűjtsd ki a fenti szövegből a következő fogalmakat!

- a) A szavakat a következő szempontok szerint csoportosítjuk:
szótári jelentésük, alaktani sajátosságaik, mondatbeli szerepük és szövegbeli viselkedésük alapján
- b) Konkrét fogalmi jelentéssel rendelkező szavak csoportja:
az alapszófajok
- c) A nyelvi elemek közötti viszonyt mutató szavak csoportja:
a viszonzások
- d) Az önállóan tagolatlan mondatként is szereplő szavak összessége:
a mondatszók
- e) A magyar nyelv szavainak összessége:
a szókészlet

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Fogalmazd meg az alábbi elemek felhasználásával, mi a szófaj!

szócsoportok	közös tulajdonság	szövegbeli viselkedés	szókészlet
alaktani sajátosságok	szótári jelentés	mondatbeli szerep	

A szófajok olyan szócsoportok, amelyeket szókészletünkben közös tulajdonságok: alaktani sajátosságok, mondatbeli szerep és szövegbeli viselkedés, szótári jelentés alapján hozunk létre.

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

A gyerekek a segédigékről tanultak. Azt próbálták megállapítani, hogy mely segédigékkal hozhatunk létre igealakot, és melyekkel névszói–igei állítmányt. Béla bácsi két kártyára szavakat írt fel: az egyikre különböző szófajukat, a másikra segédigéket. A gyerekek feladata megállapítani, milyen kapcsolatok jöhetnek létre.

Alkosd meg a lehetséges párokat!

ázott
látni
álmos

fog
lesz
volna
volt

ázott	fog
-------	-----

látni	volna
-------	-------

ázott	lesz
-------	------

látni	volt
-------	------

ázott	volna
-------	-------

álmos	fog
-------	-----

ázott	volt
-------	------

álmos	lesz
-------	------

látni	fog
-------	-----

álmos	volna
-------	-------

látni	lesz
-------	------

álmos	volt
-------	------

Aláhúzással jelöld azokat, amelyek igealakot hoztak létre!

Jellemezd az igealakokat!

ázott volna: múlt idejű, feltételes módú, E/3. személyű

látni fog: jövő idejű, kijelentő módú, E/3. személyű

Írd le azokat a kapcsolatokat, amelyekben a segédige névszói–igei állítmányt hoz létre!

ázott lesz, ázott volt, álmos lesz, álmos volt

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

A kijelentés alapján állapítsd meg, mely állítások igazak és melyek hamisak!

EGY SZÓ CSAK AKKOR VISZONYSZÓ, HA JELENTÉSE VISZONYJELENTÉS, ÁLTALÁBAN NEM TOLDALÉKOLHATÓ, ÖNÁLLÓAN NEM MONDATRÉSZ ÉS NEM BŐVÍTHETŐ.

	IGAZ	HAMIS
Egy szó viszonyyszó, és jelentése nem viszonyjelentés, toldalékolható, önállóan mondatrész és bővíthető.		X
Egy szó viszonyyszó, és jelentése viszonyjelentés, nem toldalékolható, nem mondatrész és nem bővíthető.	X	
Egy szó nem viszonyyszó, és jelentése nem viszonyjelentés, toldalékolható, önállóan mondatrész, és bővíthető.	X	
Egy szó nem viszonyyszó, és jelentése viszonyjelentés, nem toldalékolható, önállóan nem mondatrész, és nem bővíthető.		X

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át azt a kifejezést, amelyik nem illik a sorba! Választásodat indokold!

a) viszonyyszók
alapszófajok
igenevek
mondatszók

b) segédige
ige
igekötő
névutó
módosítószó

c) főnév
névmás
főnévi igenév
ige
névelő
határozószó

Indoklás:

a) az igenevek az alapszófajokon belül található csoport, a többi vele egyenrangú

b) az ige nem viszonyyszó

c) a névelő viszonyyszó, nem alapszófajú szó

Más, jól indokolható megoldás is elfogadható!

2. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Sáriék osztályának falára szemléltető képeket készítenek szófajokból a tanulók. Hárman vállalták az elkészítését. Mutasd be, hogyan csoportosították a következő fogalmakat!

mondatértékű szó mondatszók viszonyjelentés —alapszófajok
konkrét fogalmi jelentés akaratot fejezhet ki viszonzók
önállóan mondatrész a segédige todalékolható

szófajok		
alapszófajok	viszonzók	mondatszók
konkrét fogalmi jelentés önállóan mondatrész	viszonyjelentés a segédige todalékolható	mondatértékű szó akaratot fejezhet ki

2. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Sáriéknak nyelvtanórán szó szerkezeteket kellett alkotniuk a megadott szófajok segítségével. Milyen szófaji összetételű szerkezetek jöhettek létre?

főnév(f)	melléknév (mn)	ige (i)
fn–fn	fn–mn	fn–i
mn–mn	mn–fn	mn–i
i–i	i–fn	i–mn

Próbáld meg mindegyikre példát írni! Sikerül-e?

Toldalék (elsősorban rag) felhasználása nélkül a fn–fn, mn–mn, i–i kapcsolatból csak mellérendelő szó szerkezetet lehet létrehozni.

A mn–i, i–mn kapcsolat nem hozható létre, mivel az igei állítmánynak nem lehet jelzője. A piros fut típusú szerkezetekben a melléknév alkalmi szófajváltáson megy át – főnévvé válik.

3. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – BESOROLÁS

Az alábbiak közül válaszd ki, és karikázd be azoknak az állításoknak a betűjelét, amelyek az alapszó-fajokra igazak!

Egy szó csak akkor lehet alapszófajú, ha...

- A) ...mondatbeli szerepe önálló, és a szó toldalékolható.
- B) ...jelentése viszonyjelentés, és bővítményeket vehet fel.
- C) ...van önálló vagy a szövegben elnyert jelentése, és állhat mondatrészi szerepben.
- D) ...toldalékolható, és jelentése nem viszonyjelentés.
- E) ...akaratot fejez ki, és mondatbeli szerepe önálló.

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – KVANTOROK

A gyerekek csoportmunkában dolgoztak. Azt a feladatot kapták, hogy a tanár úr mondata után minden csoport írjon egy olyan állítást, amely következik a tanár úr kijelentéséből.

A tanár úr mondata:

AZ IGEI SZEMÉLYRAGOK MEGMUTATJÁK A CSELEKVŐ SZÁMÁT, SZEMÉLYÉT.

A tanulók következő állításai közül karikázd be a helyes megállapításokat, és húzd át a hamisakat!

- A) Minden igei személyragból megtudhatjuk a cselekvő számát, személyét.
- B) Nincs olyan igei személyrag, amelyből ne tudnánk meg a cselekvő számát, személyét.
- C) Nincs olyan igei személyrag, amiből megtudhatnánk a cselekvő számát, személyét.
- D) Van olyan igei személyrag, amelyből megtudhatjuk a cselekvő számát, személyét.
- E) Van olyan igei személyrag, amiből nem tudhatjuk meg a cselekvő számát személyét.
- F) Egyetlen igei személyrag sincs, amiből megtudhatnánk a cselekvő számát, személyét.

5. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

A következő mondatok valamilyen emberi tulajdonságra utalnak. Add meg egyetlen szóval a jelentésüket! Csak melléknevet használhatsz!

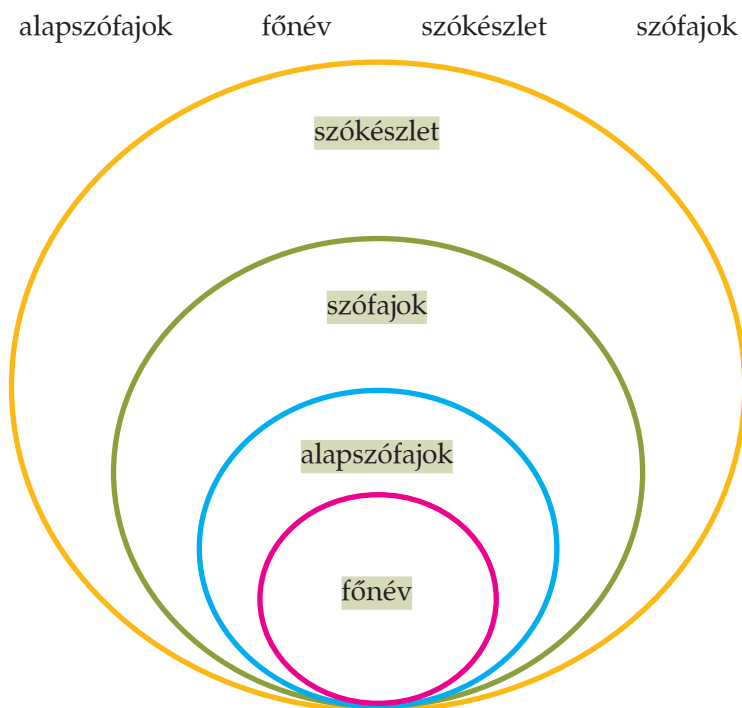
- a) Elbeszél egy óráig a kutya farkáról: bőbeszédű
- b) Várja, hogy a sült galamb a szájába repüljön: lusta
- c) Azt hiszi, ő ültette a Fiastyúkot: nagyképű
- d) Mindent az ablakon vetnek be neki: szerencsés

3. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS

Sáriék az osztály falán a szófajok szemléltetésekor négy korongot raktak egymásra. Helyezd el az ábrába a következő fogalmakat!

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

John, a magyarul most tanuló diák el szeretné mondani Sárinak, hogy beleszeretett. Ez angolul is nehéz feladat lenne, magyarul pedig még nehezebb, hiszen csak a megfelelő szavakat tudja, azt, hogy ezeket milyen sorrendben kell mondania, nem. Ha mindig csak két szót mondott, hogyan próbálta kifejezni magát?

A szavak a következők:

nagyon téged szeretlek

nagyon téged

téged nagyon

szeretlek téged

nagyon szeretlek

szeretlek nagyon

téged szeretlek

Húzd alá a nyelvtanilag helyes szó szerkezeteket! Milyen szófajok kapcsolatából jöttek ezek létre?

Az egyik szó szófaja mindig ige (szeretlek), a szerkezet másik – alárendelt, bővítmény tagja – személyes névmás (téged), illetve határozószó (nagyon).

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS, ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS

Olvasd el figyelmesen a következő mondatot!

A mondatszók jelentése nem önálló, érzelmet, vagy indulatot, vagy véleményt, vagy akaratot fejeznek ki, nem toldalékolhatók és önállóan nem lehetnek mondatrészek, nem bővíthetők, de lehetnek tagolatlan mondatok.

Fejezd be a hiányos állításokat!

a) Egy szó akkor és csak akkor mondatszó, ha indulatot, vagy érzelmet, vagy véleményt, vagy akaratot fejez ki.

A „séta” szavunk nem mondatszó, tehát sem indulatot, sem érzelmet, sem akaratot, sem véleményt nem fejez ki.

A „Jaj!” szavunk indulatot fejez ki, tehát a mondatszók közé tartozik.

A „Sicc!” szavunk akaratot fejez ki, tehát mondatszó.

Az „ejnye” mondatszó, de nem fejez ki akaratot, tehát kifejezhet érzelmet, indulatot, vagy véleményt.

b) Ha egy mondat tagolatlan, akkor nem bővíthető.

A „Gyí!” tagolatlan mondat, tehát nem bővíthető.

Az „Esik.” bővíthető, tehát nem tagolatlan mondat.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

a) Írd a szavak alá szófajukat!

híd	puha	rohan	tegnap	kilenc	sátor	sáros
főnév	melléknév	ige	hat. szó	számnév	főnév	melléknév

b) Figyeld meg a következő szavakat, majd az összes szó felhasználásával folytasd az előző sorozatot!

sok írogat délután sétál alma kerek

híd, puha, rohan, tegnap, kilenc, sátor, sáros, írogat, délután, sok, alma, kerek, sétál

Indoklás: mert ige, hat. szó, számnév, főnév, melléknév, ige

5. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

A gyerekek az igenevekről tanulnak. Sári három szót mond, és kéri a többieket, írják le a füzetükbe az igeneveket.

A szavak a következők:

látni

innom

ehet

A gyerekek gondolkodtak, és voltak, akik rossz megoldást írtak a füzetükbe.

Írd le, mi kerülhetett a füzetekbe! Sorold fel az összes lehetőséget!

∅	látni, innom
látni	látni, ehét
innom	ehet, innom
ehet	látni, innom, ehét

Húzd át a helytelen megoldásokat!

Az is helytelen megoldás, ha csak egy igenevet írt le, hiszen a feladat az összes igenév leírása volt. A látni főnévi igenév, az innom pedig az inni főnévi igenévhez járuló személyraggal ellátott alakja. A füzetbe kerülő szavak sorrendje nem számít!

4. EGYSÉG

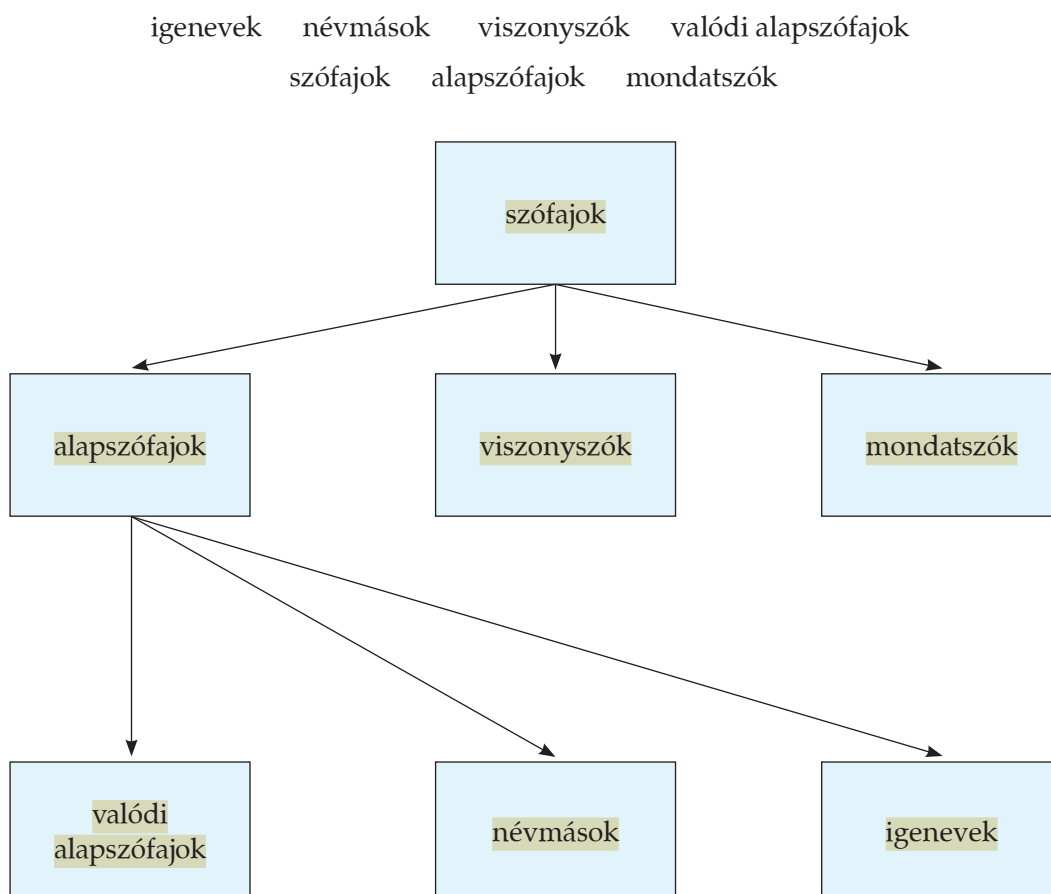
Olvasd el figyelmesen a következő szöveget!

A valódi alapszófajok és az igenevek önálló, tartalmas fogalmi jelentéssel rendelkeznek, toldalékolhatók, önálló mondatrészek lehetnek, bővítményeket vehetnek fel. A névmások jelentésüket a szövegben nyerik, ragozhatók, de képzők ritkán járulnak hozzájuk, önálló mondatrészek lehetnek, de alig bővíthetők. A viszonyszók jelentése viszonyjelentés, általában nem toldalékolhatók, önállóan nem mondatrészek, és nem bővíthetők. Az indulatszóknek nincs önálló jelentésük, de kifejezhetnek indulatot, akaratot, érzelmet, véleményt. Nem toldalékolhatók, nem mondatrészek, nem bővíthetők, de önállóan lehetnek tagolatlan mondatok. A mondatszók egy szóból álló mondatértékű szók.

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Írd be a kifejezéseket a megfelelő négyzetekbe!

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

A gyerekek új formával kísérleteznek számítástechnika órán: számítógéppel akarnak verset alkotni. A fiúk és a lányok is javaslatot tettek arra, hogy milyen szavak legyenek a „versben”. Egy szót a fiúk mondtak, egyet a lányok.

A fiúk három szava: **asztal, Feri, kutya**

A lányok három szava: **dob, fut, nézi**

A vers minden sorában két szó szerepel. A fiúk tettek javaslatot az első szóra, a lányok a másodikra. Írd le a lehetséges sorokat!

Asztal dob.	Feri nézi.
Asztal fut.	Kutya dob.
Asztal nézi.	Kutya fut.
Feri fut.	Kutya nézi.
Feri dob.	

Állíts össze ezekből a szópárokból „versszakokat”, amelyekben minden szó különböző!

Lehetséges „versek”:

Asztal dob.
Feri fut.
Kutya nézi.

Asztal fut.
Feri nézi.
Kutya dob.

Asztal nézi.
Feri dob.
Kutya fut.

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Olvasd el figyelmesen a következő mondatot!

EGY SZÓ AKKOR ÉS CSAK AKKOR IGE, HA IGEI SZEMÉLYRAGOT VEHET FEL.

Karikázd be azoknak az állításoknak a betűjelét, amelyek következnek az előző mondatból, és húzd át azoknak a betűjelét, amelyek nem!

- A) Egy szó nem vehet fel igei személyragot, és ige.
 B) Egy szó nem vehet fel igei személyragot, és nem ige.
 C) Egy szó vehet fel igei személyragot, és ige.
 D) Egy szó vehet fel igei személyragot, és nem ige.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Az alábbiak közül válassz ki egy-egy megfelelő szót, és írd a pontsorra!

	főnévi igenevek	viszonyszók főnév	ige	névmások igekötők	alapszófajok		
a)	szófajok	∴	alapszófajok	=	viszonyszók	∴	igekötők
b)	valódi alapszófajok	∴	határozósók	=	igenevek	∴	főnévi igenevek
c)	alapszófajok	∴	viszonyszók	=	mondatszók	∴	alapszófajok vagy viszonyszók

5. EGYSÉG

1. FELADAT RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Fogalmazd meg az alábbi kifejezések segítségével, mit nevezünk alapszófajú szavaknak!

önálló todalékolható szövegben elnyert jelentés,
mondatbeli szerep jelentés önálló szó

Egy alapszófajú szó olyan szó, amelynek van önálló jelentése vagy szövegben elnyert jelentése, todalékolható, és van önálló mondatbeli szerepe.

2. FELADAT DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS, VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS, VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Folytasd a mondatokat!

a) Ha egy alapszófajú szó nem névmás, nem határozószó és nem határozói igenév, akkor korlátozás nélkül todalékolható.

Az asztal alapszófajú szó, de nem névmás, nem határozószó és nem határozói igenév, tehát **korlátozás nélkül todalékolható**.

b) Ha egy alapszófajú szó nem todalékolható korlátozás nélkül, akkor vagy határozószó, vagy határozói igenév, vagy névmás.

Tehát ha egy alapszófajú szó nem határozói igenév, nem határozószó és nem névmás, akkor **todalékolható korlátozás nélkül**.

Ha egy alapszófajú szó nem todalékolható korlátozás nélkül, és nem határozószó, és nem határozói igenév, akkor **névmás**.

3. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – KOMBINÁLÁS

Tomit a piacra küldte az anyukája, hogy almát vásároljon. Lelkére kötötte, hogy figyeljen oda, mit vásárol; a négyből három feltételnek kell eleget tennie a vásárolt gyümölcsnek.

öt nagy sárga érett

Tomit hazaért, de közölte, hogy olyan alma nem volt, amely mindhárom feltételnek megfelel, de olyat vásárolt, amely kettőnek eleget tesz.

Milyen almát vásárolhatott Tomi? Alkosd meg az összes lehetőséget!

öt nagy

öt sárga

nagy sárga

öt érett

nagy érett

sárga érett

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd alá azt a szót, amelyik nem illik a többi közé! Indokold meg, miért azt választottad!

a) olvas, találgat, járkál, **teremtő**, fukarkodik, álcáz

Indoklás: a **teremtő**, mert a többi ige, ez pedig igenév/főnév.

b) futó, írott, találva, kelendő, hűlt, **vissza**, ennem

Indoklás: a **vissza**, mert a többi igenév, ez pedig igekötő.

c) **kevés**, az, be, nem, volna, egy

Indoklás: a **kevés**, mert a többi mind lehet viszonyzó, ez pedig melléknév/számnév.

5. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Csoportosítsd az alábbi kijelentéseket, majd nevezd meg a csoportokat!

a mondatban mindig állítmány

megnevez valamit

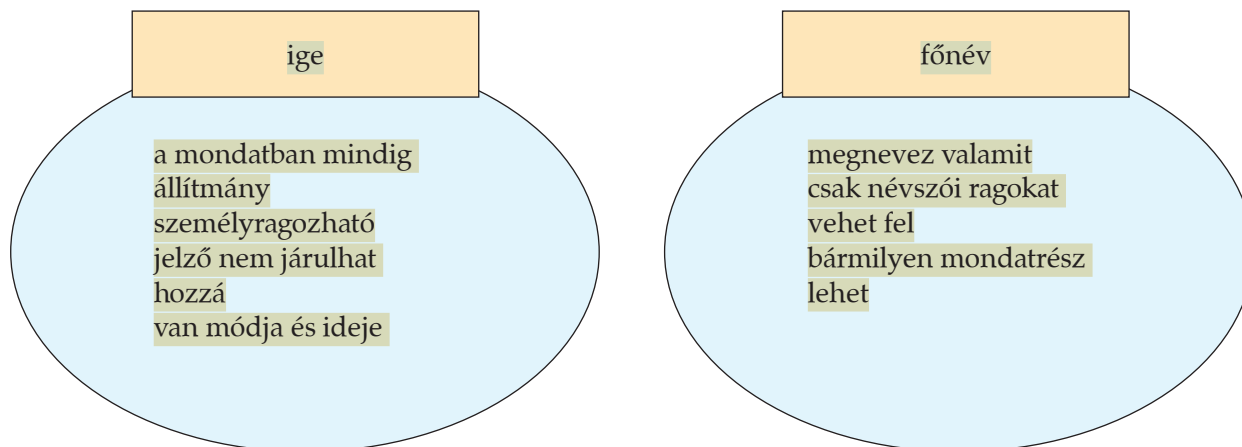
csak névszói ragokat vehet fel

személyragozható

jelző nem járulhat hozzá

bármilyen mondatrész lehet

van módja és ideje

4. MODUL A MONDAT

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás		+			+
Definiálás			+	+	
Felosztás					
Sorképzés, sorképző osztályozás	+				
Hierarchikus osztályozás		+			
Kombinatív képesség					
Permutálás	+				
Variálás				+	+
Kombinálás					
Összes részhalmaz képzése				+	
Descartes– szorzat képzése			+		
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás		+			
Feltételképzés			+		+
Előrelépő következtetés					
Visszalépő következtetés				+	
Választó következtetés				+	
Lánckövetkeztetés	+				
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás	+				+
Átkódolás	+				
Analógiák képzése		+	+		
Sorozatok képzése					

1. EGYSÉG

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A MONDAT

A nyelv szabályai, mintái szerint a nyelvi elemekből megszerkeszthető legnagyobb egység a mondat. A mondat egy vagy több szóból áll, lezáruló intonációs szerkezete van. A mondat mindezek mellett a legkisebb nyelvi kommunikációs egység, a közlés elemi, hasonlóakra tovább nem bontható egysége, a szöveg minimuma. Elméletileg megkülönböztethető a megnyilatkozástól: a mondat a nyelvi rendszer (a nyelvi elemek összessége) legösszetettebb eleme, a megnyilatkozás (a mondat beszédben kimondott formája) pedig a beszéd egysége.

A kommunikáció során használt változatos tartalmú és formájú mondatokat csoportosíthatjuk kommunikációs tartalmuk és a beszélő szándéka, valamint a szerkezetük alapján.

A mondatok tükrözik a beszélőnek a mondatban kifejezett valósághoz való viszonyát. A mondatfajtáknak más és más a kommunikációs tartalmuk, a beszédfunkciójuk: kifejeznek, tájékoztatnak vagy felhívnak. Ezt nevezzük a mondat modalitásának.

- A kijelentő mondat ereszkedő hanglejtésű, jellemzően tájékoztató, ábrázoló funkciójú.
- A felkiáltó mondat erős érzelmi nyomatékkal ereszkedő hanglejtésű, érzelmet fejez ki, indulatszókat és módosítószókat tartalmaz.
- A felszólító mondat hanglejtése meredeken eső–ereszkedő, felhívó funkciójú, és felszólító igealak van benne.
- A kérdő mondat hanglejtése ereszkedő vagy emelkedő–eső, felhívó, ábrázoló funkciójú, kérdőszókat és kérdő névmásokat tartalmaz.

Kommunikációs szempontból minden mondatot egyetlen mondategésznek tekintünk: az egyszerű és az összetett mondatokat egyaránt. Az összetett mondatot szerkezetileg önálló mondategységekre – tagmondatokra – tagolhatjuk. A tagmondatok viszonya alapján az összetett mondatok lehetnek alá- vagy mellérendeltek.

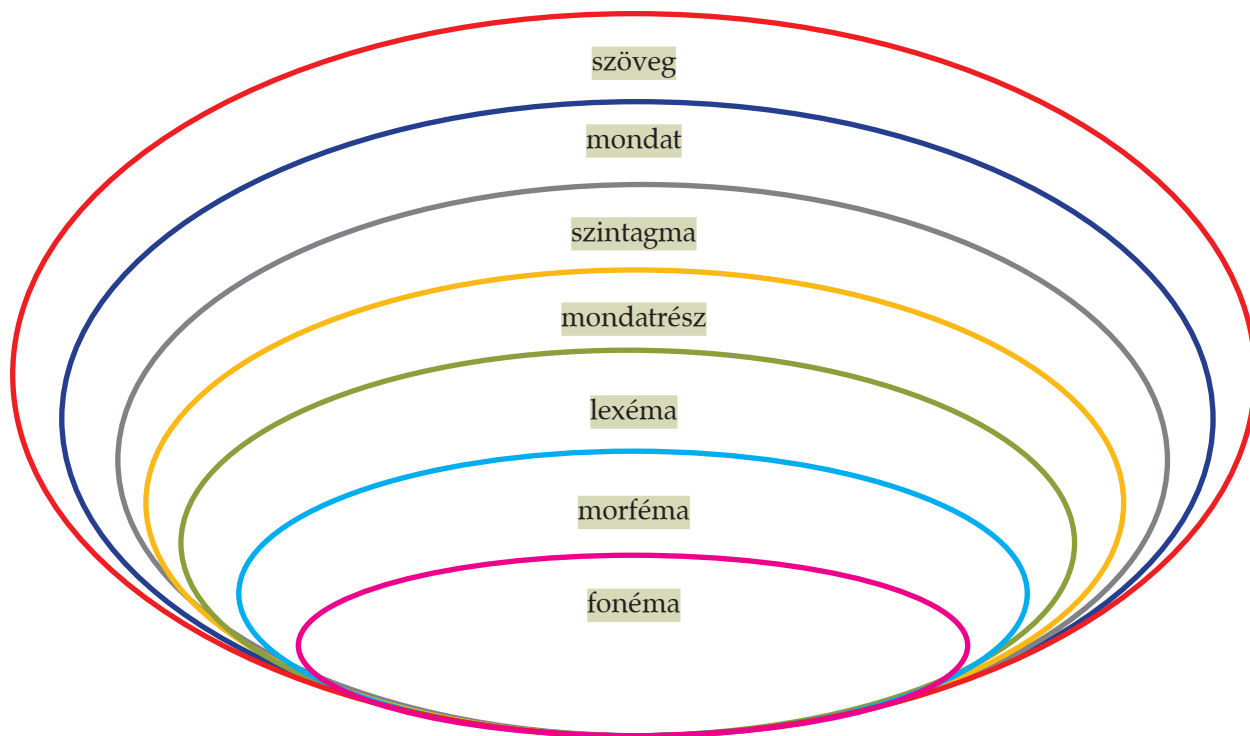
Ha az egyszerű mondatokat felbonthatjuk alany–állítmányi szószerkezetre, tagolt mondatról beszélünk. A tagolatlan mondatok megszólítások, indulatszók, módosítószók, sok köszönésforma és szerkesztetlen névutós szerkezetek.

A tagolt mondatok akkor teljesek, ha vagy csak alany–állítmányi szerkezetet tartalmaznak (tőmondatok), vagy ezen kívül bővítményeket is (bővített mondat). De teljes mondatok az alanytalan (*Esteledik.*), a határozatlan alanyú (*Bontják a házat.*) és az általános alanyú (*Szedik az almát.*) mondatok is. A tagolt mondatok hiányosak, ha a 3. személyű határozott alany, az állítmány vagy valamelyik kötelező vonzat hiányzik.

1. FELADAT**RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – SORKÉPZŐ OSZTÁLYOZÁS**

Írd be az ábrába a következő nyelvtani fogalmakat!

fonéma szintagma szöveg mondat morféma lexéma mondatrész

2. FELADAT**KOMBINATÍV KÉPESSÉG – PERMUTÁLÁS**

Alkoss mondatokat valamennyi alábbi szó egyszeri felhasználásával minden lehetséges módon!

A szavak:

lány Sára csinos

A mondatok:

Sára csinos lány.

Sára lány csinos.

Csinos lány Sára.

Csinos Sára lány.

Lány Sára csinos.

Lány csinos Sára.

Húzd alá a jól szerkesztett mondatokat, és mondd meg, milyen szabály alapján választottál!

Magyarázat: a magyar mondat szórendje ugyan szabad, de a minőségjelző és a jelzett szó sorrendje nem cserélhető fel.

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – LÁNCKÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a következő mondatokat!

- a) Ha egy összetett mondat alárendelő, akkor abban a mondatban van mellékmondat.
Ha egy tagmondat mellékmondat, abban van vagy kitehető a kötőszó.
Tehát ha egy összetett mondat alárendelő, akkor abban **van vagy kitehető a kötőszó.**
- b) Ha egy összetett mondatban van mellékmondat, akkor lennie kell főmondatnak is.
Ha van főmondat, akkor a főmondatban van vagy kitehető az utalószó.
Az „Azt látom, hogy jön.” mondatban van mellékmondat, tehát **a főmondatban van vagy kitehető utalószó is.**
- c) Ha a mondat alárendelő összetett mondat, akkor abban van alárendelő kötőszó.
Ha van alárendelő kötőszó, akkor a kötőszó a mellékmondatban van.
A „Kérlek, hogy írj!” alárendelő összetett mondat, tehát **a kötőszó a mellékmondatban van.**

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Melyik kötőszó nem illik a többi közé? Húzd át!

Indokold a választásodat!

- a) ellenben
azonban
mégis
~~sőt~~
de
mégsem

Indoklás: **a sőt kapcsolatos kötőszó, a többi ellentétes**

- b) meg
~~aki~~
hiszen
vagy
ezért

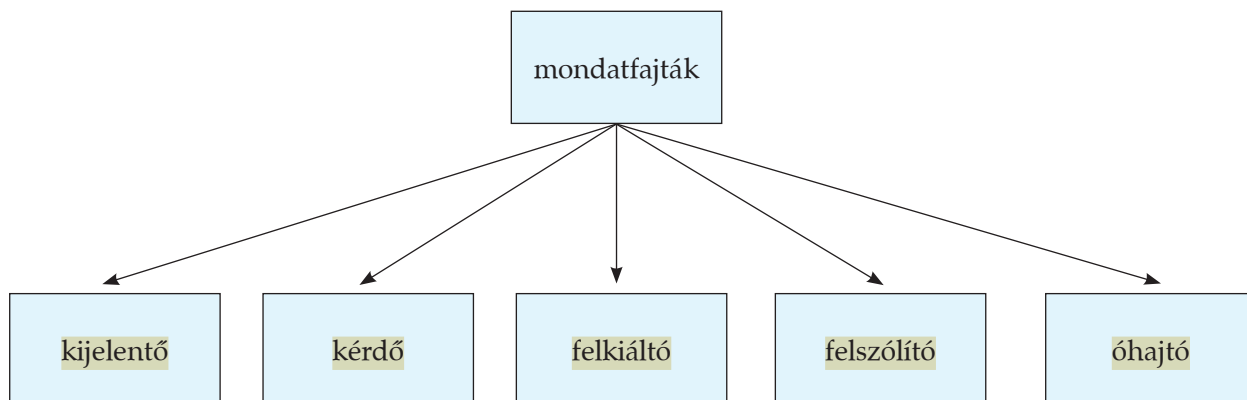
Indoklás: **az aki alárendelő kötőszó, a többi mellérendelő**

2. EGYSÉG

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – BESOROLÁS

Keress ki a bevezető szövegből a beszélő szándéka szerinti mondatfajtákat, és írd be az ábrába!

2. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

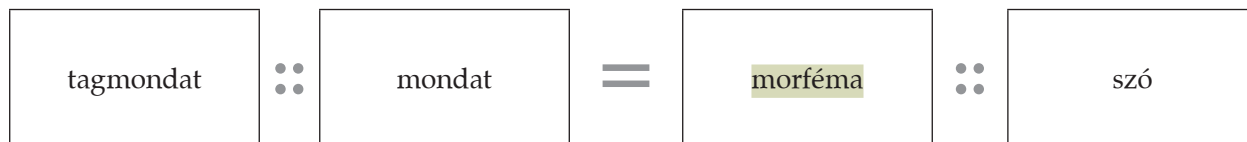
Válaszd ki a felsorolásból és írd a megfelelő szót a hiányzó helyre!

szintagma szófaj mondat morféma mondatrész szótag

a)

b)

c)

3. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

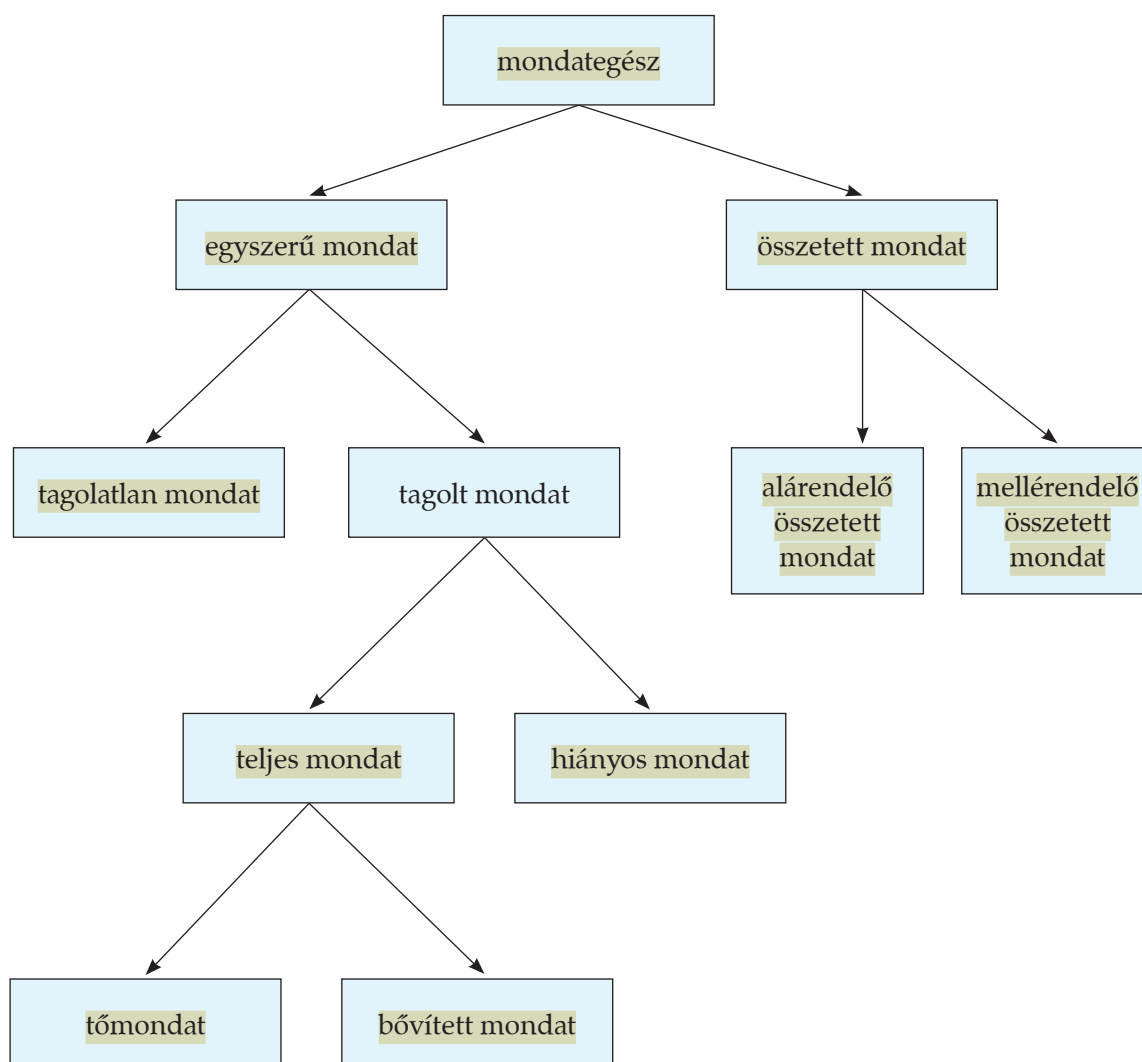
Olvasd el figyelmesen a szöveget!

Kommunikációs szempontból minden mondatot egyetlen **mondategész**nek tekintünk: az egyszerű és az összetett mondatokat egyaránt. Az összetett mondatot szerkezetileg önálló mondategységekre – tagmondatokra – tagolhatjuk. A tagmondatok viszonya alapján az **összetett mondatok** lehetnek **alárendelő**ek vagy **mellérendelő**ek.

Ha az **egyszerű mondatok**at felbonthatjuk alany–állítmányi szószervezetre, tagolt mondatról beszélünk. A **tagolatlan mondatok** megszólítások, indulatszók, módosítószók, sok köszönésforma és szerkesztetlen névutós szerkezetek.

A **tagolt mondatok** akkor teljesek, ha vagy csak alany–állítmányi szerkezetet tartalmaznak (**tőmondatok**), vagy ezen kívül bővítményeket is (**bővített mondat**). De **teljes mondatok** az alanytalan, a határozatlan és az általános alanyú mondatok is. A tagolt mondatok **hiányosak**, ha a 3. személyű határozott alany, az állítmány vagy valamelyik kötelező vonzat hiányzik.

Írd a szöveg **vastaggal** szedett kifejezéseit a megfelelő helyre!

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

Olvasd el az alábbi kijelentést!

AZ ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDATOK MONDATRÉSZKIFEJTŐEK VAGY SAJÁTOS JELENTÉSTARTALMÚAK DE VAN OLYAN IS, AMELYRE MINDKETTŐ IGAZ.

Dönts el, az alábbi esetek közül melyikre igaz ez a kijelentés!

	IGAZ	HAMIS
Egy alárendelő összetett mondat sajátos jelentéstartalmú, viszont nem mondatrészkejtő.	X	
Egy alárendelő összetett mondat mondatrészkejtő, de nem sajátos jelentéstartalmú.	X	
Egy alárendelő összetett mondat mondatrészkejtő és sajátos jelentéstartalmú egyszerre.	X	
Egy alárendelő összetett mondat nem mondatrészkejtő és nem is sajátos jelentéstartalmú.		X

3. EGYSÉG

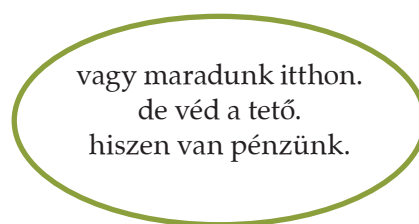
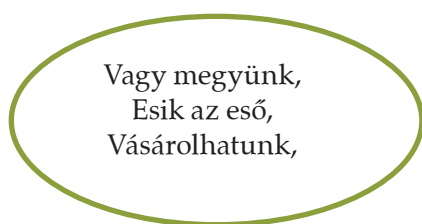
1. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A mellérendelt összetett mondatok tagmondatait logikai viszony köti össze. Eszerint beszélhetünk kapcsolatos, ellentétes, választó, következtető és magyarázó mellérendelésről. A logikai viszonyt kötőszó jelöli vagy jelölheti.

Párosítsd össze a két halmaz elemeit minden lehetséges módon!

Vagy megyünk, vagy maradunk itthon.

Vagy megyünk, de véd a tető.

Vagy megyünk, hiszen van pénzünk.

Esik az eső, vagy maradunk itthon.

Esik az eső, de véd a tető.

Esik az eső, hiszen van pénzünk.

Vásárolhatunk, vagy maradunk itthon.

Vásárolhatunk, de véd a tető.

Vásárolhatunk, hiszen van pénzünk.

Húzd alá a jól szerkesztett mondatokat, majd állapítsd meg a tagmondatok közötti logikai viszonyt!

A tagmondatok közötti kapcsolat a leírás sorrendjében:

választó, ellentétes, választó, magyarázó

2. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Fogalmazd meg az alábbi szavak felhasználásával, mi a mondat!

legkisebb egység lezáruló intonációs szerkezet beszéd nyelvi egység
nyelv szabályai szerint nyelvi elemek felhasználásával szerkesztett

A mondat olyan nyelvi egység, amely a beszédnek a legkisebb egysége, a nyelv szabályai szerint nyelvi elemek felhasználásával szerkesztett, és lezáruló intonációs szerkezete van.

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Olvasd el figyelmesen a mondatot!

EGY MONDAT AKKOR ÉS CSAK AKKOR ALÁRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT, HA A FŐMONDATÁBAN VAN VAGY KITEHETŐ AZ UTALÓSZÓ, ÉS A MELLÉKMONDATÁBAN VAN VAGY KITEHETŐ A KÖTŐSZÓ.

Mely esetek felelnek meg a fenti feltételnek? Karikázd be a betűjelét! Húzd át azt, ami nem felel meg!

Egy összetett mondat nem alárendelő, ha...

- A) ...az egyik tagmondatába tehető utalószó, de a másik tagmondatában nem tehető ki a kötőszó.
- B) ... az egyik tagmondatába nem tehető utalószó, de a másik tagmondatába tehető kötőszó.
- C) ... az egyik tagmondatába nem tehető utalószó, és a másik tagmondatába nem tehető kötőszó.
- D) ... az egyik tagmondatába tehető utalószó, és a másik tagmondatba tehető kötőszó.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

Az első két mondat mintájára folytasd a sort!

Tamás sokat futott, és jól kifáradt.	kapcsolatos viszony
Jól kifáradt, mégis jókedvű maradt.	ellentétes viszony
Jókedvű maradt, ezért vett egy fagyit.	következtető viszony
Vett egy fagyit, ugyanis szerette.	magyarázó viszony
Akár szerette, akár nem, jól megfázott tőle.	választó viszony

☺ Most te folytasd a következő mondatot az előző példa alapján! A kötőszókat természetesen megváltoztathatod!

A lányok táncolni indultak, és találkoztak a fiúkkal.	kapcsolatos
Találkoztak a fiúkkal, de nem rájuk vártak.	ellentétes
Nem rájuk vártak, így ott hagyták őket.	következtető
Ott hagyták őket, hiszen nem tetszettek nekik.	magyarázó
Akár tetszettek, akár nem, a klubban újra találkoztak.	választó

4. EGYSÉG

1. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

A feladat megoldásához – mivel sok megoldási lehetőség adódik – esetleg célszerű előkészíteni: a mondatokat kártyákon, kinyomtatva a gyerekek kezébe adni. Így időt nyerhetünk. A feladatot csoportmunkában is megoldhatják a gyerekek.

A feladat megoldása után a több mondatos mikroszövegeknél még szóbeli feladatként ajánljuk azt is, hogy vizsgálják meg, milyen kötőszók tehetők a mondatok közé, így milyen típusú mellérendelő kapcsolatokat hozhatunk létre.

Az osztály képtárban volt – óvodások festményeit nézték meg. Sári osztálytársát, Szabolcsot nem érdekelték a képek, de Tomiét azért megnézte. A többiek ezt már nem látták, így megkérdezték Szabolcsot, mi volt a képen. Előbb Zoli kérdezte meg, neki ezt mondta:

Az ág letört.

Aztán Brigi érdeklődött, neki így válaszolt:

A fiú leesett.

Végül Sanyi állította meg, neki csak ennyit mondott:

Az alma szétgurult.

Béla bácsi hallotta a mondatokat, és ezt mondta a gyerekeknek:

– Fiúk, lányok! Hallottátok, Szabolcs három elemi mondatot mondott az előbb a képről.

Milyen szövegek alkothatók ebből a három mondatból, ha egy vagy több elemi mondatot is felhasználhatunk? Még egyszer a mondatok:

Az ág letört.

A fiú leesett.

Az alma szétgurult.

Az ág letört.

A fiú leesett.

Az alma szétgurult.

Az ág letört. Az alma leesett.

Az ág letört. Az alma szétgurult.

A fiú leesett. Az alma szétgurult.

A fiú leesett. Az ág letört.

Az alma szétgurult. Az ág letört.

Az alma szétgurult. A fiú leesett.

Az ág letört. A fiú leesett. Az alma szétgurult.

Az ág letört. Az alma szétgurult. A fiú leesett.

A fiú leesett. Az ág letört. Az alma szétgurult.

A fiú leesett. Az alma szétgurult. Az ág letört.

Az alma szétgurult. A fiú leesett. Az ág letört.

Az alma szétgurult. Az ág letört. A fiú leesett.

Válassz ki az így létrehozott „szövegek” közül egyet és írd rövid történetet úgy, hogy az elhangzott mondatok ugyanabban a sorrendben szerepeljenek, mint az általd kiválasztottban!

2. FELADAT**DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS,
VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS**

Fejezd be a mondatokat!

a) Egy összetett mondat akkor és csak akkor alárendelő, ha főmondatát és mellékmondatát vonatkozó névmás vagy természetes kötőszó köti össze.

Tehát ha egy összetett mondatban a két tagmondatot az „aki” vonatkozó névmás köti össze, akkor az egy alárendelő összetett mondat.

Az „Azt vártuk, aki jött.” összetett mondat alárendelő, mert a főmondatát és a mellékmondatát vonatkozó névmás köti össze.

b) Ha egy tagmondat alárendelő összetett mondatban van, és alárendelő kötőszó van benne, akkor ez mellékmondat.

Az „Arra gondoltam ...” nem mellékmondat, tehát nem található benne kötőszó.

3. FELADAT**KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS**

A gyerekek szakkörön azt a feladatot kapták, hogy rakják egymás mellé az alábbi tagmondatokat, s figyeljék meg, mindig helyes mondatok jönnek-e létre. Feltétel: mindig csak két tagmondatot használhattak, de ugyanaz a tagmondat megismétlődhet!

azért jött

mert vártuk

hogyan lássuk

Azért jött, azért jött.

Azért jött, mert vártuk.

Azért jött, hogyan lássuk.

Mert vártuk, mert vártuk.

Mert vártuk, hogyan lássuk.

Mert vártuk, azért jött.

Hogyan lássuk, hogyan lássuk.

Hogyan lássuk, azért jött.

Hogyan lássuk, mert vártuk.

Húzd alá a nyelvtanilag jól szerkesztett mondatokat!

4. FELADAT**RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG–DEFINIÁLÁS**

Indokold meg az alárendelt mondatokról tanultak alapján, miért jók az általad választott mondatok! Válaszod tartalmazza a következő kifejezéseket:

felcserélhető

főmondat

mellékmondat

sorrend

tartalmaz

Indoklás: A jól szerkesztett mondatok tartalmaznak egy főmondatot és egy mellékmondatot; a főmondat és a mellékmondat sorrendje felcserélhető.

5. EGYSÉG

1. FELADAT INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Melyik mondat nem illik a többi közé? Húzd át!

- a)
- A) Elment a boltba, és vásárolt kiflit.
 - B) ~~Elment a boltba, hogy vásároljon kiflit.~~
 - C) Elment a boltba, de kiflit nem vett.
 - D) Elment a boltba, ugyanis kiflit akart venni.
 - E) Elment a boltba, ezért most nem veszek kiflit.

Magyarázd meg, miért ezt választottad!

Indoklás: ~~mert a B) alárendelő összetett mondat, a többi pedig mellérendelő.~~

- ☺ b)
- A) A túrán látott őzet, majd sziklára mászott.
 - B) A túrán látott őzet, de sziklára nem mászott.
 - C) A túrán látott őzet, ugyanis felmászott a sziklára.
 - D) ~~A túrán látott őzet, sziklát, madarat.~~
 - E) A túrán látott őzet, ezért sziklára már nem mászott.

Magyarázd meg, miért ezt választottad!

Indoklás: ~~a D) nem összetett mondat, a többi pedig mellérendelő összetett mondat.~~

2. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Olvasd el figyelmesen a mondatot!

EGY MONDAT AKKOR ÉS CSAK AKKOR MELLÉRENDELŐ ÖSSZETETT MONDAT, HA TAGMONDATAI EGYENRANGÚAK, ÉS KÖZTÜK LOGIKAI VISZONY VAN.

Mely esetek felelnek meg a fenti feltételnek? Karikázd be a betűjelét! Húzd át azt, ami nem felel meg!

- A) Egy mondat mellérendelő összetett mondat, tagmondatai egyenrangúak, és köztük nincs logikai viszony.
- B) Egy mondat mellérendelő összetett mondat, tagmondatai nem egyenrangúak, és köztük nincs logikai viszony.
- C) Egy mondat mellérendelő összetett mondat, tagmondatai egyenrangúak, és köztük logikai viszony van.
- D) Egy mondat mellérendelő összetett mondat, tagmondatai nem egyenrangúak, és köztük logikai viszony van.
- E) Egy mondat nem mellérendelő összetett mondat, tagmondatai egyenrangúak, és köztük logikai viszony van.
- F) Egy mondat nem mellérendelő összetett mondat, tagmondatai egyenrangúak, és köztük nincs logikai viszony.
- G) Egy mondat nem mellérendelő összetett mondat, tagmondatai nem egyenrangúak, és köztük nincs logikai viszony.
- H) Egy mondat nem mellérendelő összetett mondat, tagmondatai nem egyenrangúak, és köztük logikai viszony van.

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

A 9.-es Sárinak az öccse, Tomi segít rendezni az osztály két faliújságját. Sárit elhívja az osztályfőnöke, s eközben a faliújságokról lepottyán három kártya – az egyikről kettő, a másikról egy –, mindegyiken egy-egy tagmondattal. Mivel Tomi még nem tud olvasni, megpróbálja taláломra visszatenni őket a faliújságokra.

Íme, a három kártya:

kirándultunk a Bükkbe akkor

vonattal utaztunk

amikor a szünet kezdődött

Írd be a kártyákba a lehetőségeket!

Az egyik faliújságon:

~~kirándultunk~~
~~a Bükkbe akkor~~

vonattal utaztunk

amikor a szünet
kezdődött

A másik faliújságon:

vonattal utaztunk

amikor a szünet
kezdődött

kirándultunk
a Bükkbe akkor

amikor a szünet
kezdődött

kirándultunk
a Bükkbe akkor

~~vonattal utaztunk~~

amikor a szünet
kezdődött

vonattal utaztunk

amikor a szünet
kezdődött

kirándultunk
a Bükkbe akkor

~~vonattal utaztunk~~

kirándultunk
a Bükkbe akkor

Tom megmutatta ötleteit a visszatérő Sárinak, aki megállapította, hogy több jó lehetőség is született, de van olyan is, amelyik nem helyes.

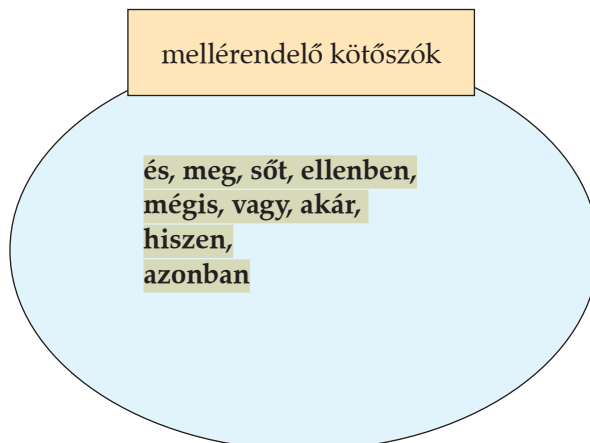
Húzd át a rossz megoldásokat!

4. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG–BESOROLÁS

Keresd ki az alábbi kötőszók közül a mellérendelő kötőszókat, és írd be az ábrába!

és meg sőt ahogy ellenben mégis hogy
 vagy akár hiszen aki azonban

5. MODUL

A SZÖVEG

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Kompetencia– komponens	1. egység	2. egység	3. egység	4. egység	5. egység
Rendszerező képesség					
Halmazképzés, besorolás	+				
Definiálás	+		+		
Felosztás					+
Sorképzés, sorképző osztályozás					
Hierarchikus osztályozás		+		+	
Kombinatív képesség					
Permutálás	+				+
Variálás			+		
Kombinálás					
Összes részhalmaz képzése				+	
Descartes– szorzat képzése					+
Deduktív gondolkodás					
Kapcsolás					
Választás	+				
Feltételképzés		+		+	
Előrelépő következtetés			+		
Visszalépő következtetés			+		
Választó következtetés					+
Lánckövetkeztetés					
Kvantorok					
Induktív gondolkodás					
Kizárás		+	+		
Átkódolás	+				
Analógiák képzése			+		
Sorozatok képzése				+	

1. EGYSÉG

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A SZÖVEG

A szöveg feladata – akár egy mondatból, akár több mondatból áll – a közlés. Így a szöveg kerek, egész, teljes üzenet. Legfontosabb jellemzője, hogy gondolataink kifejezésére, és/vagy közlésre, és/vagy tájékoztatásra használjuk, vagyis a kommunikáció eszköze. A szöveg lehet írásbeli vagy szóbeli közlés.

A szóbeli szövegeket három alapvető csoportba sorolhatjuk:

- A spontán szövegek a beszéd pillanatában keletkeznek, szerkezetük laza, nyelvhelyességi hibákat tartalmazhatnak.
- A félreproduktív szövegeket előre megírt vázlat alapján mondjuk el. Szerkezetük pontosabb, kevesebb nyelvhelyességi problémát tartalmaznak, hiszen – a spontán szöveggel szemben – a beszélőnek alkalm van felkészülni a szöveg előadására.
- A harmadik típus a reprodukzív szöveg, ami tulajdonképpen egy előre megírt szöveg (pl.: ünnepi beszéd, irodalmi alkotás) hangosítása. Ez a szövegtípus annyira koherens, jól szerkesztett, és nyelvileg helyes, amennyire a leírt szöveg az volt.

Az írott szövegeket csoportosíthatjuk aszerint, hogy ismert vagy ismeretlen a szerzőjük. Ha ismert, azt is megállapíthatjuk, hogy egy szerzőjük van – mint az irodalmi alkotások többségének –, vagy több szerzőjük – mint a tudományos munkák jelentős részének.

Aszerint, hogy a szöveg a kommunikációs funkciók közül melyiket érvényesíti, beszélhetünk tartalomközpontú (pl. tudományos ismeretterjesztő szövegek, útbaigazítások, használati utasítások, stb.), formaközpontú, poétikai funkciót hordozó írások (irodalmi szövegek, pl. drámák) és felhívásközpontú (reklámok, hirdetések) szövegekről.

A szöveg műfaja lehet kötött, amikor a szerzőnek alkalmazkodni kell műfaji előírásokhoz, és lehet kötetlen műfajú, ahol ilyen megkötések nincsenek.

A szöveg elemi része a mondat. A tartalmilag szorosan összetartozó mondatok mondatömböket, azok bekezdéseket alkotnak. Ezek a szöveg mikroszerkezetének egységei. Ezekből tevődik össze a szöveg makroszerkezete: a bevezetés, a tárgyalás és a befejezés.

SZÖVEGÉRTÉS – ISMERETELLENŐRZÉS

Válaszolj az alábbi kérdésekre!

a) Milyen hosszú lehet a szöveg?

Egy vagy több mondatból áll.

b) Milyen megjelenési formája van a szövegnek?

Írásbeli és szóbeli szöveg.

c) Mi jellemzi a szöveget a tartalom szempontjából?

Teljes üzenet.

d) Mi a szöveg feladata?

Gondolataink kifejezése, és/vagy közlés, és/vagy tájékoztatás.

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

A következő kifejezések segítségével határozd meg, mi a szöveg!

teljes üzenet

írásbeli vagy szóbeli

mondat

közlés

egy vagy több

gondolataink kifejezésére

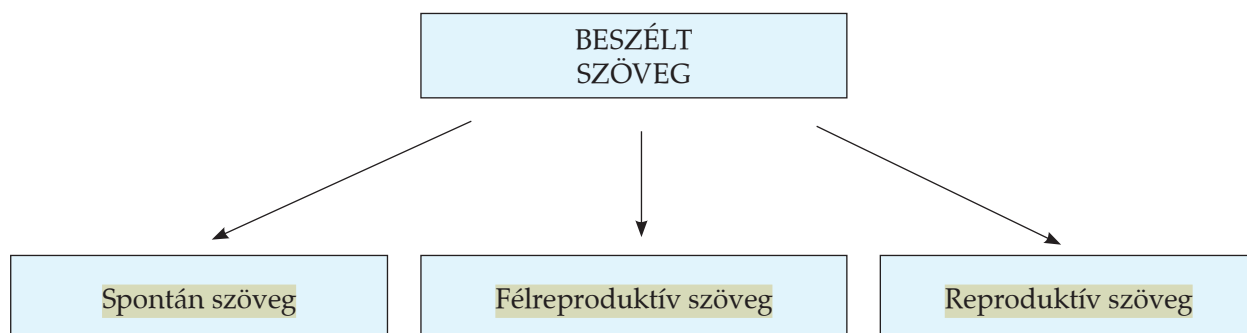
tájékoztatás

A szöveg olyan írásbeli vagy szóbeli, egy vagy több mondatból álló teljes üzenet, amelyet gondolataink kifejezésére, és/vagy közlésre, és/vagy tájékoztatásra használunk.

2. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – BESOROLÁS

Milyen lehet a szöveg a beszélt szöveg megjelenési formája szerint? Írd az ábrába!

3. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – PERMUTÁLÁS

Olvasd el figyelmesen a mondatokat!

A mondatban a főhangsúlyos elem az állítmány előtt álló szó vagy szerkezet, az igei állítmány igekötője, ha az az ige előtt áll, illetve az állítmány, ha a mondat elején találjuk. A főhangsúly a szó első szótagjára esik.

Színjátész szakkörön a gyerekek szituációs játékot játszanak. A feladatuk, hogy a felsorolt szavakat mondatba szerkesztve, a mondatokat különbözőképpen hangsúlyozva más-más szituációkat teremtsenek.

Hozz létre minden lehetséges mondatot mindhárom szó felhasználásával! Egy szó csak egyszer szerepeljen egy mondatban!

Péter	Bécsben	üdü
Péter Bécsben üdü.		Bécsben Péter üdü.
Péter üdü Bécsben.		Üdü Péter Bécsben.
Bécsben üdü Péter.		Üdü Bécsben Péter.

☺ Az olvasott szabály alapján jelöld a mondatok főhangsúlyos részeit!
Találj ki szituációkat a különbözően hangsúlyozott mondatokhoz!

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÁS

Olvasd el figyelmesen a következő mondatot!

A SZÖVEG BETÖLTI A KIFEJEZÉS ÉS/VAGY TÁJÉKOZTATÁS ÉS/VAGY BEFOLYÁSOLÁS FELADATÁT, ESETLEG EZEK KÖZÜL TÖBBET IS.

Dönts el az előző mondat alapján a következő állításokról, hogy igazak vagy hamisak! Karikázd be a helyes, és húzd át a helytelen válaszok betűjelét!

- (A) Egy szöveg kifejez, befolyásol, tájékoztat.
- (B) Egy szöveg kifejez, befolyásol, de nem tájékoztat.
- (C) Egy szöveg kifejez, de nem befolyásol, és nem tájékoztat.
- (D) Egy szöveg kifejez, de nem befolyásol, és tájékoztat.
- E) Egy szöveg nem fejez ki, és nem befolyásol, és nem tájékoztat.
- (F) Egy szöveg nem fejez ki, nem befolyásol, de tájékoztat.
- (G) Egy szöveg nem fejez ki, de befolyásol és tájékoztat.
- (H) Egy szöveg nem fejez ki, de befolyásol, és nem tájékoztat.

5. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ÁTKÓDOLÁS

Adj találó címet a következő híreknek!

a) „Megvadult ló okozott sérülést Ausztráliában versenyzés közben egy 11 éves kislánynak. Az első futamon több ló egymásnak futott, majd az egyik kiugrott a nézők közé, és rázuhant a gyerekekre, akit mellkasi sérülésekkel azonnal kórházba szállítottak.”

Cím: bármilyen találó cím elfogadható, pl.: Crazy Horse; Sérülés a versenypályán; A lóverseny veszélyei, stb.

b) „Ötven kiló kokaint foglalt le a rendőrség egy zöldség-gyümölcs-bolt raktárában. A banán között, banános dobozokban, egykilós csomagokban volt elrejtve a kábítószer, melynek egy grammja 15 ezer forintba kerül. A bolt tulajdonosait letartóztatták.”

Cím: bármilyen találó cím elfogadható, pl.: Kokó és banán, A banán metamorfózisa, Mit rejt a láda? stb.

2. EGYSÉG

1. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Olvasd el figyelmesen a mondatot!

EGY MONDATHALMAZ AKKOR ÉS CSAK AKKOR SZÖVEG, HA MONDATAI JÓL SZERKESZTETTEK, UGYANARRÓL A TÉMÁRÓL SZÓLNAK, ÉS A MONDATOK KÖZÖTT SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉS VAN.

Karikázd be azoknak az állításoknak a betűjelét, amelyek a fenti állítás értelmében igazak, és húzd át azt, amely hamis!

Egy mondathalmaz nem szöveg, és ...

- (A) ... mondatai nem jól szerkesztettek, nem ugyanarról a témáról szólnak, és nincs a mondatok között szövegösszefüggés.
- (B) ... mondatai nem jól szerkesztettek, nem ugyanarról a témáról szólnak, de a mondatok között van szövegösszefüggés.
- (C) ... mondatai nem jól szerkesztettek, de ugyanarról a témáról szólnak, és a mondatok között van szövegösszefüggés.
- (D) ... mondatai jól szerkesztettek, ugyanarról a témáról szólnak, és a mondatok között van szövegösszefüggés.
- (E) ... mondatai jól szerkesztettek, ugyanarról a témáról szólnak, de a mondatok között nincs szövegösszefüggés.
- (F) ... mondatai jól szerkesztettek, de nem ugyanarról a témáról szólnak, és a mondatok között nincs szövegösszefüggés.
- (G) ... mondatai jól szerkesztettek, de nem ugyanarról a témáról szólnak, és a mondatok között van összefüggés.
- (H) ... mondatai nem jól szerkesztettek, ugyanarról a témáról szólnak, és a mondatok között nincs összefüggés.

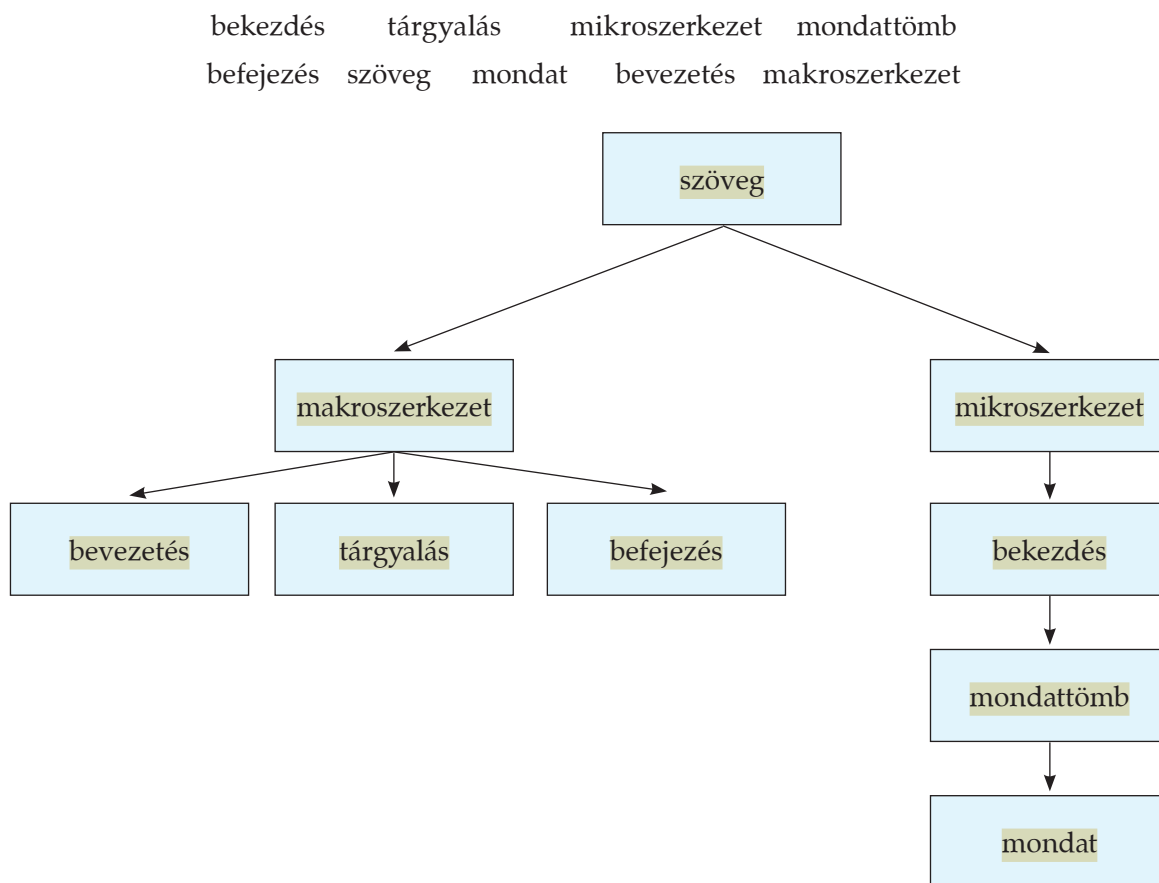
2. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A szöveg elemi része a mondat. A tartalmilag szorosan összetartozó mondatok mondattömböket, azok bekezdéseket alkotnak. Ezek a szöveg mikroszerkezetének egységei. Ezekből tevődik össze a szöveg makroszerkezete: a bevezetés, a tárgyalás és a befejezés.

Írd be a fogalmakat az ábra megfelelő részébe!

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át azt a kifejezést, amelyik nem illik a sorba!

a) tudományos szöveg, használati utasítás, útleírás, **hirdetés**, a tankönyv szövege
 Indokold a választásodat!

A többi tartalomközpontú szöveg, a *hirdetés* formaközpontú.

b) szonettek, drámák, epigrammák, rapszódíák, **útmutatók**

Indokold választásodat!

A többi formaközpontú szöveg, az *útmutatók* tartalomközpontúak.

3. EGYSÉG

1. FELADAT KOMBINATÍV KÉPESSÉG – VARIÁLÁS

Sáriék osztálya az iskola névadójának ünnepén kiállítást rendezett be az egyik tanteremben a régi diákok alkotásaiból. Sárit kérte meg az osztályfőnöke, Béla bácsi, hogy a **kiállítóteremben** és az **ajtón** helyezzen el egy-egy táblát, ami a látogatókat figyelmezteti, hogyan kell viselkedni.

Sári Péter bácsitól, a gondnoktól három táblát kap. Ezek a következők voltak:

Hogyan helyezhette el a táblákat?

Terem	Ajtó
Csendet kérünk!	Dohányozni tilos!
Csendet kérünk!	Ne szemetelj!
Dohányozni tilos!	Csendet kérünk!
Dohányozni tilos!	Ne szemetelj!
Ne szemetelj!	Csendet kérünk!
Ne szemetelj!	Dohányozni tilos!

Sári összeállította a lehetséges párokat, de tanácstalan volt, melyik lehetőséget válassza. Béla bácsi sietett a segítségére: emlékeztette, hogy a kiállítást elsősorban gyerekek fogják látogatni.

Te melyik lehetőséget választanád? Miért?

A lehetséges jó választás vagy a Csendet kérünk! – Ne szemetelj! vagy a Ne szemetelj – Csendet kérünk!, mindegyik egyénileg indokolható. A gyereklátogatók miatt a dohányzást tiltó tábla – remélhetőleg – fölösleges.

2. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – ANALÓGIÁK KÉPZÉSE

A példa alapján fejezd be a mondatokat!

Volt egyszer egy ember. Az ember szegény volt.

- A polcon egy alma állt. Az alma piros volt.
- A fűben egy cica feküdt. A cica meglátta a kutyát.
- Sári vett egy szoknyát. A szoknya csinosan állt rajta.

3. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – DEFINIÁLÁS

Fogalmazd meg a névelőhasználat szabályát a következő kifejezések felhasználásával!

határozott	második mondat	határozatlan névelő	a szöveg további része
	névszó	ugyanannak a névszónak	névelő

Ha az első mondatban egy névszó határozatlan névelővel áll, a második mondatban és a szöveg további részében ugyanannak a névszónak a névelője már határozott lesz.

4. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – KIZÁRÁS

Húzd át, melyik nem illik a többi közé! Választásodat indokold!

- névmásítás
- kérdés
- ~~egyrészt-másrészt típusú kifejezések~~
- rokon értelmű szavak
- igei személyragok

Indoklás: a rokon értelmű szavak a lineáris kohézió eszközei, a többi a grammatikai kohézió eszköze.

- izotópok
- cím
- témahálózat
- logikai kapcsolatok

Indoklás: a téma-réma kapcsolatok nem globális kohéziós eszközök.

5. FELADAT**DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – ELŐRELÉPŐ KÖVETKEZTETÉS,
VISSZALÉPŐ KÖVETKEZTETÉS**

Fejezd be a következő mondatokat!

- a) Két szóról, kifejezésről akkor és csak akkor mondjuk, hogy izotópok, ha ugyanarra a valóságdarabra utalnak.
A bicikli és a kerékpár szó izotópok, tehát **ugyanarra a valóságdarabra utalnak.**
- b) Két szó akkor és csak akkor izotóp, ha helyettesíthetik egymást a szövegben.
A kutya és a macska nem helyettesíthetik egymást a szövegben, tehát **nem izotópok.**

4. EGYSÉG

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A szöveg kulcsszavai segítségével értjük meg a szöveg témáját. A szöveg témája, a témajelölő szavak, szókapcsolatok hálózata a globális kohézió eszköze.

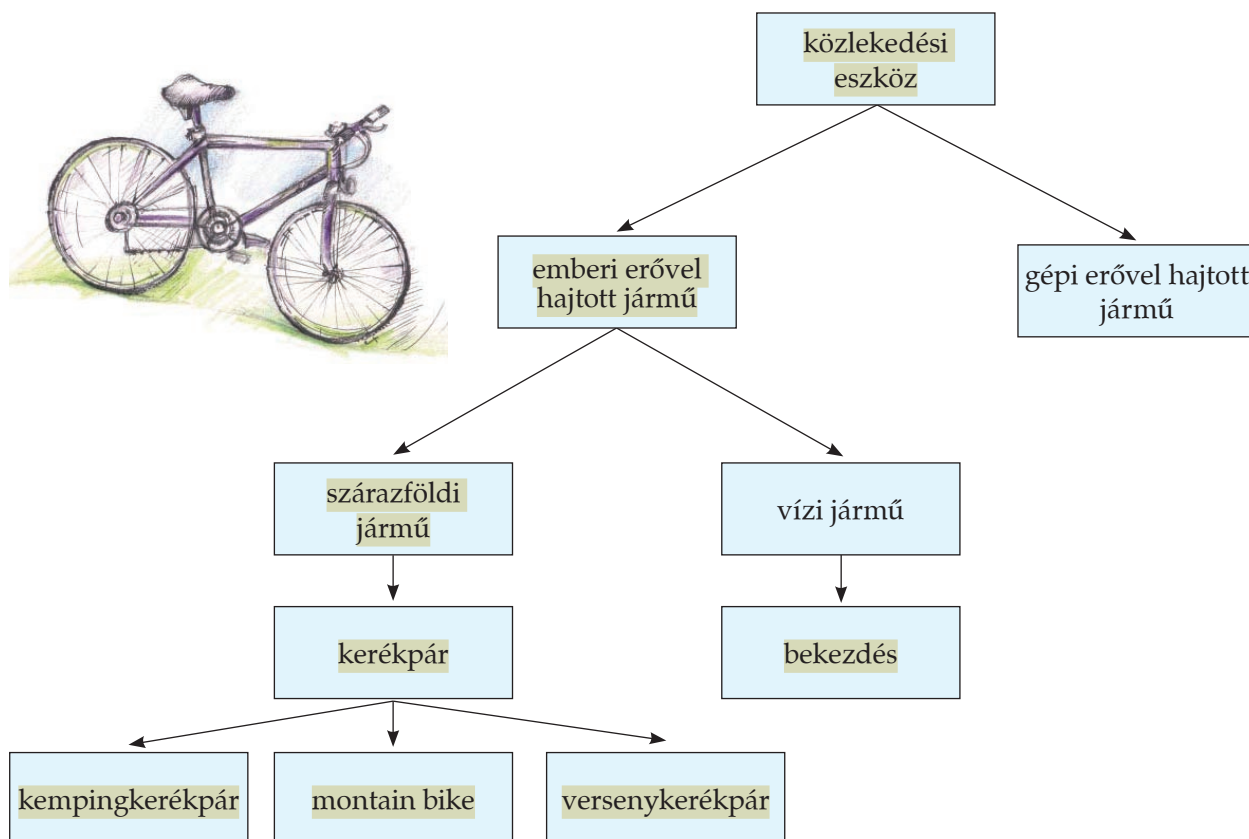
Ha egy szerző több kifejezést ugyanabban az értelemben használ, azzal a szöveg jelentésbeli egységét biztosítja. Ezt a jelenséget nevezzük izotópiának. Izotópoknak nevezzük egy szövegnek azokat a szavait, amelyek ugyanarra a valóságdarabra utalnak. Izotópok lehetnek a kulcsszó rokon értelmű szavai, lehetnek körülírások, de lehetnek visszautaló névmások, valamint az egy jelentésmezőbe tartozó alá- és fölérendelt fogalmak is.

1. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – HIERARCHIKUS OSZTÁLYOZÁS

Add meg a „kerékpár” szó jelentésmezőjét a következő szavak felhasználásával!

versenykerékpár kerékpár közlekedési eszköz szárazföldi jármű
 mountain bike emberi erővel hajtott jármű kempingkerékpár
 vízi jármű, gépi erővel hajtott jármű,

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – ÖSSZES RÉSZHALMAZ KÉPZÉSE

A Vásárcsarnok hirdetőtáblája előtt a földön három cédula hever. Péter bácsi, a csarnok gondnoka nem tudja, most estek-e le a tábláról, így vissza akarja tenni őket, de nem emlékszik, hogy ezek külön cédulák voltak-e, vagy esetleg voltak köztük olyanok is, amelyek összetartoztak.

A három cédulán a következő állt:

Tojás eladó!

Szoba kiadó!

Érdeklődni Szabónénál az irodában!

Milyen módon rakhatja fel Péter bácsi a cédulákat, ha lehet egy, kettő vagy három is egyszerre fönt, és a sorrendjük nem számít?

Tojás eladó!

Szoba kiadó!

Érdeklődni Szabónénál az irodában!

Tojás eladó! Szoba kiadó!

Tojás eladó! Érdeklődni Szabónénál az irodában!

Szoba kiadó! Érdeklődni Szabónénál az irodában!

Tojás eladó! Szoba kiadó! Érdeklődni Szabónénál az irodában!

Vajon bármelyik esetben szövegről beszélünk? Válaszodat indokold!

Ha a konkrét beszédhelyzetet vesszük figyelembe, akkor a szöveg funkcióját csak a „Tojás eladó! Érdeklődni Szabónénál az irodában!”, a „Szoba kiadó! Érdeklődni Szabónénál az irodában!” és a „Tojás eladó! Szoba kiadó! Érdeklődni Szabónénál az irodában!” változatok teljesítik be, hiszen az érdeklődés helyének megjelölésével válnak kerek üzenetté.

3. FELADAT

INDUKTÍV GONDOLKODÁS – SOROZATOK KÉPZÉSE

Olvasd el figyelmesen a szöveget!

A mondat aktuális tagolását csakis szövegmondatokban lehet vizsgálni. Az aktuális tagolás a mondatot két részre osztja: témára, amely a már ismert rész, és rémára, amely a mondat új információt hordozó része.

Figyeld meg a következő szöveget, és folytasd! Legalább öt mondatot írd!

Sári vásárolni indult. Vásárlás közben meglátott egy könyvet. A könyv egy kislányról szólt.

....

Az egyik lehetséges befejezés:

A kislány a középkori Angliában élt. Ebben az országban még üldözték a természet titkait ismerő embereket. Őket boszorkánynak tartották. A boszorkányoknak mágikus erőt tulajdonítottak.

A szabály: Minden utolsó mondat témája a következő mondat rémája lesz.

4. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – FELTÉTELKÉPZÉS

Olvasd el figyelmesen az alábbi mondatot!

EGY MONDATHALMAZ AKKOR ÉS CSAK AKKOR SZÖVEG, HA EGYSÉGES TÉMÁJÚ, LEZÁRT, KOHERENS, JÓL SZERKESZTETT ÉS STILÁRISAN EGYNEMŰ.

Állapítsd meg, melyik állítás igaz, melyik hamis!

ÁLLÍTÁS	IGAZ	HAMIS
Egy mondathalmaz szöveg, témája egységes, mondatai koherensek és jól szerkesztettek, és stilárisan egynemű.	X	
Egy mondathalmaz nem szöveg, témája nem egységes, mondatai nem koherensek, és nem jól szerkesztettek, és stilárisan egynemű.	X	
Egy mondathalmaz szöveg, témája nem egységes, mondatai nem koherensek, és nem jól szerkesztettek, és stilárisan nem egynemű.		X
Egy mondathalmaz nem szöveg, témája egységes, mondatai koherensek, és jól szerkesztettek, és stilárisan egynemű.		X

5. EGYSÉG

1. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – DESCARTES-SZORZAT KÉPZÉSE

A nyomdában Szabó Lőrinc verseit nyomtatják. Gábor, aki nyomdásztanuló, véletlenül összekeveri egy vers soraiban a mondatokat. Arra emlékszik, hogy a sorok mindig kérdéssel kezdődtek, és ezután válasz következett.

Az összekavarodott mondatok a következők voltak:

Kérdések:

Mit láttam benned?
Mit láttál bennem?

Válaszok:

Hőst, szentet, királyt.
Rendetlen szabályt.
Magam végzetét.
Egy út kezdetét.

Megpróbálta helyreállítani a sorokat. Mi jöhetett létre?

Mit láttam benned? Hőst, szentet, királyt.

Mit láttam benned? Rendetlen szabályt.

Mit láttam benned? Magam végzetét.

Mit láttam benned? Egy út kezdetét.

Mit láttál bennem? Hőst, szentet, királyt.

Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.

Mit láttál bennem? Magam végzetét.

Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.

2. FELADAT

KOMBINATÍV KÉPESSÉG – PERMUTÁLÁS

Gábor elgondolkodott, és rájött, hogy a következő sorok voltak a versben:

Mit láttam benned? Hóst, szentet, királyt. // Mit láttam benned? Magam végzetét. // Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt. // Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.

A sorrendjükre nem emlékezett, arra viszont igen, hogy a versszak a „Mit láttam benned?” kérdéssel kezdődött. És emlékszik arra is, hogy minden második sorban ugyanaz a kérdés szerepelt. Milyen négyesoros versszakot tud megalkotni?

Mit láttam benned? Hóst, szentet, királyt.
Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.
Mit láttam benned? Magam végzetét.
Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.

Mit láttam benned? Hóst, szentet, királyt.
Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.
Mit láttam benned? Magam végzetét.
Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.

Mit láttam benned? Magam végzetét.
Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.
Mit láttam benned? Hóst, szentet, királyt.
Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.

Mit láttam benned? Magam végzetét.
Mit láttál bennem? Egy út kezdetét.
Mit láttam benned? Hóst, szentet, királyt.
Mit láttál bennem? Rendetlen szabályt.

Gábor érezte, hogy közel jár a megoldáshoz. Némi töprengés után emlékezett arra is, hogy a versszaknak páros rímei voltak, és az első sorban felsorolást olvasott. Még egyszer végignézte a lehetőségeket, és megtalálta az eredeti versszak sorrendjét.

Te megtalálod-e? Jelöld a választásodat a versszak mellett egy csillaggal!

3. FELADAT

DEDUKTÍV GONDOLKODÁS – VÁLASZTÓ KÖVETKEZTETÉS

Fejezd be a következő mondatot!

A szöveg mondatai vagy koherensek, vagy csak mondathalmazról beszélünk.
Most mondathalmazról beszélünk, így **nem szövegről van szó.**

4. FELADAT

RENDSZEREZŐ KÉPESSÉG – FELOSZTÁS

Gáborék a szakmai gyakorlaton tablót készítenek a kommunikációs funkciókról. Mutasd be, hogyan szerepeltek a tablón a következő fogalmak!

reklám felhívásközpontú drámák tartalomközpontú, útbaigazítás
hirdetés formaközpontú használati utasítás epigrammák

Kommunikációs funkciók		
tartalomközpontú	formaközpontú	felhívásközpontú
útbaigazítás használati utasítás	drámák epigrammák	reklám hirdetés